

1 .GAIA: NOLA EGITEN DEN ERDI AROKO HISTORIA IKERKETA LAN qBAT

Nola egiten da erdi aroko historia ikerketa lan bat?

- Gaiaren hautaketa: Galdera historikoak egitea.
 - Informazioaren lortzea
 - Informazioaren kudeaketa
 - Emaizen aurkezpena
- qQ a

Zentsua: dokumentu bat. Esaten digu herritar qaabakoitzak zenbat zeukaten, zenbat ordaindu behar zuten...

‘

98

Genealogia: familia baten historiaren azterketa (familia zuhaitzak). Arabiarren artean oso garrantzitsuak izan aQQqziren familia zuhaitzak.

Inmatrikulazioak:

Anastilosia: tenpluak suntsituta daudenean, erorita, eta “berreraikitzen” direnean. Normalean &zibilizazio klasikoko eraikinekin egiten da. XIX. mendean egiten hasi zen.

Paisaiaren arkeologia: Adibidez, zergatik herria leku batean dagoen kokatuta eta zergatik gaztelua herritik urrun dagoen, mendi batean.

Lan baten egitura tipikoa:

- Sarrera → arazoaren aurkezpena + zein galderari eman nahi dodan erantzuna
- Eztabaida → argudioak eta kontraargudioak eman
- Ondorioak → hasieran planteatutako galderari erantzuna ematea + arazoaren ebazpenerako proposamenak + galdera irekiak
- Bibliografia eta eraskinak.
 - Osagarriak.
 - Abstract-a (laburpen txiki bat)
 - Bibliografia-Erreferentziak
 - Oin-oharrak
 - Irudiak
 - Taulak eta grafikoak
 - Beste materialak

BIBLIOGRAFIA →

- Zergatik erabili? Fidagarritasuna/egiaztasuna emateko + Lanari euskarria emateko (hau da, lanaren egileak datuak besteengan ezartzea).
- Non? Testuan bertan (testuaren barruan aurkitutako erreferentzi bibliografiko oro testu bukaeran ere biraipatu behar dira) edota testuaren bukaeran.
- Nola? Artikulu edo kapitulu baten izenaren titulua beti kaketan artean. Liburu baten titulua letra *etxanez*. Orden alfabetikoan beti

Nola egin ikerketa lan bat →

Umberto Eco

- Filosofo italiarra
- Liburuak idatzi → Faxismoaren kontra
- “El Nombre de la Rosa”

· “Como se hace una tesis” → Como hacer un Trabajo de Fin de Grado (TFG)

1. Gaiaren hautaketa

- a. Galdera historikoa → Daukazun galdera bat, zuk nahi duzulako, hori aztertu. Zergatik gertatu den, ondorioak...
 - i. Galdera
 - ii. Historikoa
- Egia ahal da bikingoak Amerikara heldu zirela Cristobal Colón baino lehen?
- Zein zen Karlomagnoren benetako proposamena?
- Zer-nolako ekonomia zegoen Erdi Aroan? (Nola banatu, zer-nolako txanponak, lurralde ezberdinen arteko ekonomia...)

2. Informazioaren lortzea

- a. Iturrien eskuragarritasuna → Lehen eta bigarren mailako iturriak. Lehen mailako iturriak daude:
 - i. Erregistro idatzia
 - ii. Erregistro materiala → Edo arkeologikoa → Zer esaten du lurra?

Genealogiak → Familia kideak → Familia zuhaitzak

Kartularioak → Elizak bere jabetza guztiak dokumentutan ditu idatzita eta liburu/bilduma baten jartzen dute. Liburu/bilduma hori kartularioa da.

Paisaiaren bidez ere arkeologia

Anastilosis → Berreraiki ruina batzuk.

- b. Ikerketa bibliografikoa 2021an
 - i. Biblioteka (Internet (UPV), liburutegia...)
 - ii. Proquest
 - iii. Dialnet (Ña)
 - iv. Google books (Ña)
 - v. Archive.org
 - vi. Gallica
 - vii. Academia.edu (Es “alegal”)
 - viii. Scribd (Hay que pagar)
 - ix. LibGen (No utilizar, es ruso)
 - x. Sci-hub (Hay que descargar una extensión. “Se puede utilizar”)
 - xi. Wikipedia

Kartografia eta sateliteko irudiak

- Google Earth
- Base Kartografikoak (IGN, CCAA (Sitna, CAV), Software espezifikoak...)

3. Informazioaren kudeaketa

- a. Word taulak
- b. Excel → Oso ondo grafikoak egiteko eta efektu bisual ona
- c. Access

4. Emaitzen aurkezpena

- a. Testuaren egitura tipikoa
 - i. Sarrera → Titulua
 1. Arazoaren aurkezpena → Zer da, zer jorratu nahi dudana...
 2. Zein galderari eman nahi zaion erantzuna
 - ii. Eztabaida: argudioak → Batzuk zerbait esan, beste batzuk beste gauza batzuk...
 - iii. Ondorioak
 1. Hasierako galderei erantzuna eman (ez beti) → Arazoen ebazpenerako proposamenak
 2. Galdera irekiak baita ere
 - iv. Bibliografia eta eranskinak
- b. Osagarriak
 - i. Abstract-a eta hitz gakoak → Laburpen txiki bat → Problema eta nola kontatu nahi duzun → Bastante cutre)
 - ii. Bibliografia-erreferentziak → Beste batek esan duela esateko. Jakiteko informazioa nondik datorren
 - iii. Oin-oharrak
 1. Testuaren amaieran → Aspektu formalak
 - a. Kapitulu edo artikuluen titulua "kakatzen artean"
 - i. Kapitulu → Liburu baten barruan egongo da → Liburuaren titulua kakatzen artean eta letra etzana → Beti orden alfabetikoan.
 - ii. Artikulu → Aldizkari baten barruan → Aldizkariaren titulua kakatzen artean eta letra etzana → Beti orden alfabetikoan.
 2. Testuaren barnean
 - a. Arau orokorra: koherentzia izan behar du. Behin sistema aukeratuta, eutsi sistema horri.
 - b. Chicago sistema
 - i. Oin-ohar bibliografia → Al final de la frase, que aparece¹². Pues, behean agertuko da justu parte hori ulertzeko behar dudana informazioa.
 - ii. Aipuak testuan
 1. Informazio osoa daukate
 - a. Egilea
 - b. Titulua (artikulu, liburua, aldizkaria...)
 - c. Urtea
 - d. Orrialdeak
 2. Helburua → Erreferentzia berehala lortzea

- 3. Kasuistika
- iii. Erreferentziak bukaeran
 - 1. Erredundanteak eta alperrak
 - 2. Item testuan
 - 3. Arazoa → Kokapena
- c. Harvard sistema
 - i. Egilea-Data. Arkeologoek erabili. Le gusta al profesor
 - ii. Aipuak testuan
 - 1. Aipu generikoa testuan
 - a. Egilearen abizena LETRA LARRIZ eta argitalapen urtea, gero bi puntu (:) eta orrialdeak
 - b. Argazkiak berdin
- iv. Irudiak
 - 1. Jarri behar dugu nondik atera dugun
 - 2. Irudia balio behar du esaten ari naizena demostratzeko.
 - 3. Ez dira testuak edertzeko :(Ni para rellenar
 - 4. Arkeologian batez ere → Eskala erabiltzen da, neurketa jakiteko → Eskala = 1m (gorria eta zuria); 10cm (beltza eta zuria)
- v. Taulak eta grafikoak
 - 1. Probatu nahi dugunarekin erlazionatuta (euskarria)
 - 2. Motak
 - a. Taulak
 - b. Diagramak
 - i. Zirkularra
 - ii. Barrak
 - iii. Linealak
 - 3. Nondik atera dugun esan behar dugu.
- vi. Beste materialak
 - 1. Itzulpenak
 - 2. Inbentarioak

Y luego, pues el laburpen

2.GAIA: ANTZINAROTIK ERDI ARORAKO TRANTSIZIOA

Trantsizioa →

- Garaiko ideia klasikoak ziren: zibilizazio basakeriaren kontra zegoen. Haien zibilizazioaren ideiarekin bitartez kolonialismoa zurrizten zuten. Barbaroak bakoitzaren hizkuntza hitz egiten ez dutenak dira; “ba, ba, ba” hizkiengatik hartu zuten izena.
- Trantsizioa eta marxismoa: trantsizioaren esanahia aipatu marxistatik uler daiteke; Engels marxismo klasikoaren sortzaileetako bat delarik. Bestalde, estrukturalismoak berebiziko garrantzia zuen gerora Iraultza Feudala zeritzon prozesuan. XIX. mendean burgesiari lotutako ideologiak kolonialismora gidatuko du.
- **Marxismoa** → Gizakiaren historiak lau kutsu:
 - 1) historiaurreko komunismo primitiboa (lan sistema komunala)
 - 2) esklabutza sistema orokortua (Egipto, Erromatar...)
 - 3) feudalismoa; lehen esklabu zirenak orain jokoak (jaunen zerbitzura)
 - 4) kapitalismoa
 - 5) sozialismoa (marxisten ustez).! Hauen guztien artean trantsizio garaiak eman ziren! Trantsizioen aurretik, garai oparo eta “perfektuak” egon ziren.

- Estrukturalismoa 80. hamarkadan → marxismoaren barneko korronea. 20/30 urte tartean eman zen iraultza feudalari dagokio; honetan trantsizio pausu hori eman ez zelarik.

Tetrarkia: Enperadoreak ikusten du inperioa handiegia dela, beraz erabakitzen du hirutan banatzea eta beste gobernari batzuei eskubidea ematea gobernatzeko.

Hirik → erlazio zuzena merkataritzarekin. Erromatar Inperioaren garaian Mediterraneo itsasoan batasuna zegoen; eraz, ez zegoen arazorik merkataritza arloan. Baina Antzinako berantiarrean probintzia ezberdinak sortuko dira; hala, batasun hori apurtuz. *

Monte Testaccio → Hemen anforak botatzen ziren → Anfora bakoitzak behin erabiltzen ziren, eta jakin dezakegun nondik zetozen, zeren eta anforaren itxura ezberdina zen lurralde bakoitzean.

BEHE INPERIOKO VILLA

Pars urbana → Tipoa, *villa*-ren jabea

Pars rustica → Ekoizpena egiten zen lekua (anforak gordetzen dira, olio gordetzeko)

- Ulertzeko, zein aktibitate egin behar duen jakin behar da (pars rustica) eta gero, hau explikatuko du "pars urbana"

Momentu bat ilegatu zen non esklabuak izatea ez zen errentagria, hauek zaindu behar zirelako eta garestiak ziren, beraz esklabuak Jopuak bihurtu zituzten. "Libreak" egiten zituzten esklabuak beraien janari propioa ekoizteko eta jabeari lana eta dirua aurrezteko.

Zoruan zuloak → Etxolak → Lokatzez eta lastoz egindakoak

ELIZA ANTZINARO BERANTJARREAN

GAIA → Erlijioa dominazio politikoa be

1. KRISTAUTASUNAREN OFIZIALIZAZIOA

- Ez zen mendebaldean sortu, baizik eta PALESTINAN → Hemen erlijioa sortu
- Antisemita. Semita = XIX. mendean sortutako hitza. Hizkuntzak sailkatzerakoan, ekialdean dauden herrien hizkuntzak, enbor batetik datoz (feniziera, arameoa, ebraiera, arabiera...)
 - SEM = Hijo de Noe (el del arca) → Cuando terminó el diluvio, pues se quedó por la zona de Israel, Siria, Arabia... y por eso es SEMita.
- **Lo de Abraham no lo entiendo**
- Kristautasunaren ezaugarriak
 - Erlijio eskusibista → Adibidez Kristautasuna, kristauak bakarrik salbatuko ditu. → Gure helburua, besteei ideologia ezarri behar zaie, haiek ere salbatzeko.
 - Erlijio unibertsala → Nahiz eta ez izan erlijio horretakoa, baita salbatuko dizu ere.
- Boterreko erlazioa (<311):
 - Erroma:
 - Axolagabetasuna edo jazarpena →
 - Ezartzea hirietan: "Paganoak" → Batez ere Erromako hirietan zabaldu zen kristautasuna
- Sasandarrak → ????????

Si alguien ha pillado lo de la piramide, que lo ponga

BASILIKA

- Eliza
- Erromako etxe handia modukoa

3. GAIA: ARABIARRAK ETA MUSULMANAK: Islamaren sorrera

HEDAPENAREN JATORRIA →

- Musulmana eta arabiarra → Ez da berdina
 - Musulmana ez baina arabiarra bai → Kristaua (Sirian kristau asko daude)

[Nayi Al-Ali](#)

Arabiarra izatea → Arabian bizitzea, baina no tiene que ver → Arabian bizi ahal zara, baina arabiarra ez (adb. judutarrak)

- Irizpide antropologia → Ez zaigu interesatzen indibiduala, taldea baizik.

ARABIARRA IZATEA = Gizon arabiar baten semea edo alaba izatea → Zure aita arabiarra bada, zu ere arabiarra zara.

TRIBUAK ETA LEINUA →

6

LEINUA → EPONIMOA

- Eponimoa → Saʿūd (símbolo de hombre) → Saʿūd hau sortuko duena da:
 - BANŪ SAʿŪD = SAʿŪDTARRAK = SAʿUDIYAK
 - Emakumearen izenak ez du garrantzirik leinuan.

AGNATISMOA/FAMILIA AGNATIKOA →

- Leinua bakarrik gizonezkoen bitartez transmititzen da.
- Saud eta emakumeak seme alabak badituzte → Agnazioa, agnatismoa, familia agnatikoa gerta daitezke.
- Seme-alabak ezkontzen dira → (Se pueden llegar a casar entre los herman@s, aunque en la mayoría de los sitios esta IA DEBEKATUTA) → Goi-aristokrazian soilik gertatzen zen
 - Ezkondutakoak seme-alabak badituzte → Gurasoen kasuko bera gertatzen da → Hau da, alabak seme-alabak baditu; ez dira leinukoak → Semeak seme-alabak baditu leinukoak dira.

HARRAPAKETA →

- Leinuak emakumeak behar ditu kontinuidatea bermatzeko, hori dela eta, emakumea “altxorrik” garrantzitsuena da leinuarentzat. Emakumeak lortzeko era ezberdinak zeuden:
 - Emakumeak harrapatzen eta bahitzen zituzten; gerra bitartez
 - Emakumeak opari gisa, leinuen artean harreman onak ezartzeko

LEHENTASUNENKO EZKONTZA →

- Leinua bermatzeko, lehengusinekin ezkondu = Lehentasuneko ezkontza ere zeritzona.

ODOLKIDETASUN EFEKTUAK EKIDITZEKO BIDEAK →

- Gizonak haien anaiaren alargunarekin, anaia hiltzen bazen, ezkondu behar ziren.
- Poligamia → Hainbat emakumerekin ezkondu egotea. Hau baimenduta dago, kontinuidatea bermatzeko (hasiera batean emazte mugarik gabe, Islama sortzerakoan Mahomak 4 emakumetara mugatu)
- Poliginia → Emakume askorekin erlazioa bat izatea; hau instituzionalizatuta dagoen arren, ez dago ezkontzarik. → HAREM
- Poliginian, emakumea esklabua bada eta seme-alabak baditu (leinuko gizon batekin), seme-alabek zein amak askatasuna lortzen dute. Eta semeak leinua ere bai.

ATZERRITARREN LEINURAKO SARRERA →

- Leinu baten barruan egon behar zinen subsistentzia bermatzeko. Hala, Arabiar penintsulan merkataritzak garrantzi handia zuenez, atzerritar batekin harreman berezia izatea bilatzen zuten. Horretarako, adopzio modukoa zen, **Walāʿ** delakoa aplikatuko zen.
Walāʿ → Adoptatuta dagoen "semea" → Odolez ez da leinukoa, baina juridikoki bai. Bigarren generaziotik aurrera leinuko beste edozein partaide bezala hartuko dute.
- **Marwām**, leinutik joaten den gizon bat. Leinutik kanpo seme-alabak izaten bazituen eta horiek beste leinu bat sortzen bazuten (garrantzia edo aberastasuna lortuz gero), segmentazioa ematen zen → Ez du usten lehenengo leinukoa izaten (Banū Saʿūd izaten jarraitzen du, baina aldi berean Banū Marwān da). Leinuak bigarren generaziotik aurrera sortzen dira normalean.

ʿAṢABIYYA → Leinuko kide guztiak lotzen dituen moralitasuna

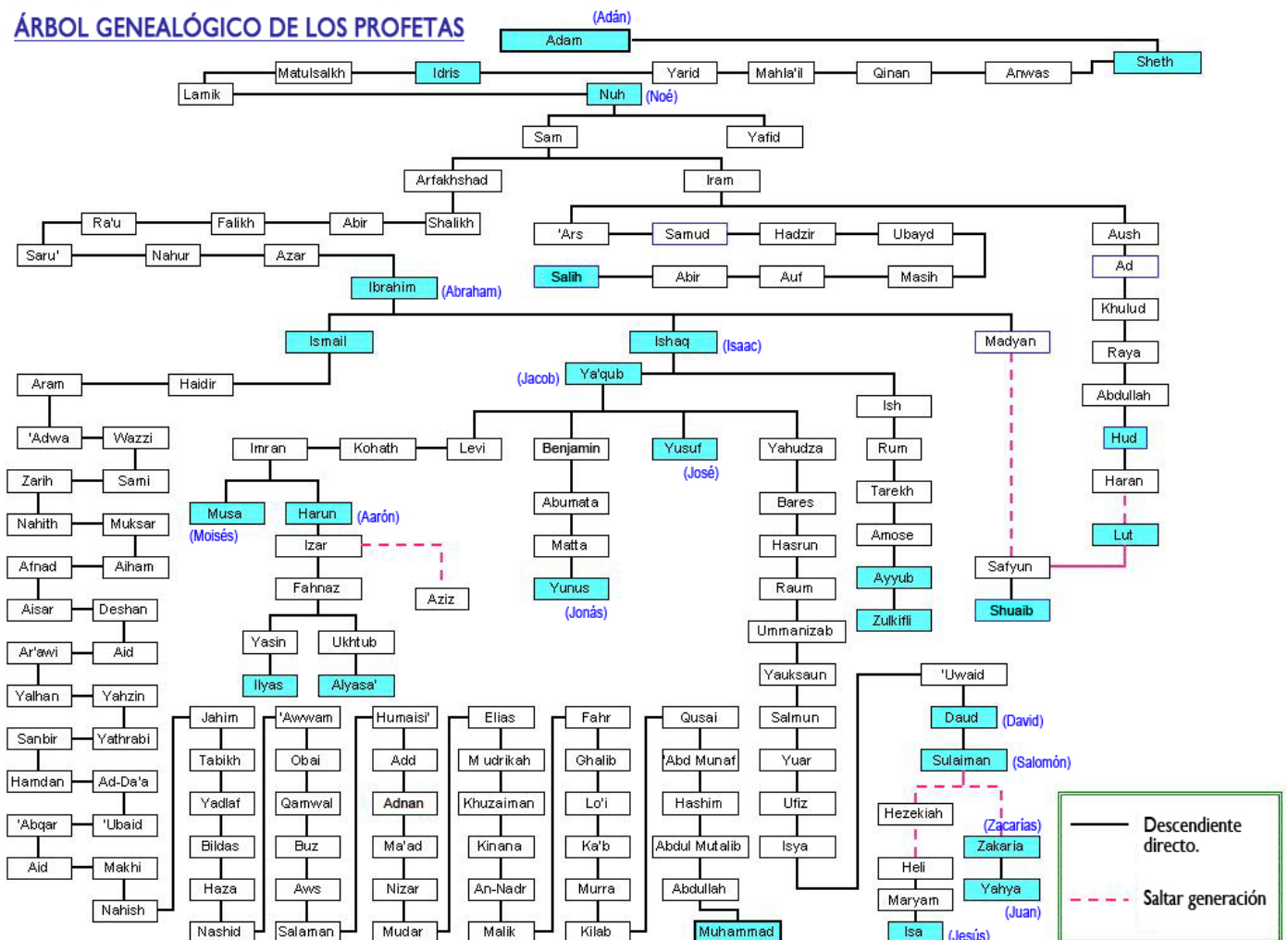
- ʿAṢABIYYA → Bi anaien arteko gatazka → Ez da kanpoko inor sartzen, euren artean konpotzen dute. Ama ezberdinekoa izan arren, anaiak dira aita berdina delako.
Lehengusuen arteko gatazketan, alde bateko anai-arreba guztiak beste aldeko anai-arreben kontra konpontzen da.
Kanpotar batek leinuko batekin arazorik izatekotan, leinu osoa horren aurka egiten du.
Arabiarren esanetan: anaia anaiaren kontra, lehengusua lehengusuaren kontra eta leinua munduaren kontra.

Lehendabiziko arabiarra ADAM izan zen.

IZEN ARABIARRA →

- Leinu batekoa izatea haien izenetan ikusten da.
Kunya(aitaren izena): Abū 'Āmir
Ism (Izena): Muhammad
Ibn(semea):
Nisba (izengoitia)
Laqab (abizena)
- Adibidea → Karim Benzema = Karim (izena); Ibn, pero en de donde sea se lee Ben (semea); zima (hijo de zema)

ÁRBOL GENEALÓGICO DE LOS PROFETAS

ARABIARRAK ISLAMA BAINO LEHEN →

* islama K.o. 621. urtean sortu zen *

- 1) Nomadak eta sedentarioak
 - a) Nomadismoa: Toki batetik bestera mugitzea arrazoi batekin, abeltzaintza. Mugimendu zirkularra izaten da, udako bazkalekuak eta neguko bazkalekuak. Nomadak fama txarra zuten, lapurrak eta gerra egiten zutela.
 - b) Sedentarismoa: Leinuak hiriak zituzten eta leinu zati bat nomada zen
 - c) Elkarren arteko erlazioa/eragina: Nomadek hirietan leinuak zituzten eta haiekin merkataritza
- 2) Arabiarren erlijioa
 - a) Erlijio abrahamikoak
 - i) Erlijio nazionalak: Ismaeldarrak, Judutarrak
 - ii) Kristautasuna: III. mendetik aurrera kronista kristauak esaten dute, arabiarrek kristautasunera konbertitu zirela. Arabiarrentzat oso erraza zen kristautasuna, han sortu zelako, Palestinan eta tradizio batetik sortua (Abraham Sararekin ezkondu eta zegoen, ezin zituzten izan, hori dela eta, Jainkoari bere esklabarekin harreman sexualak izateko baimena eskatu zion. Jainkoak baimena eman eta seme baita ere eman zion, Ismael. Ismael izango zuenean, Sara haurdun geratu zen Isaac profetaz). Mohamaden garaian, Meka inguruan, arabiar gehienak kristauak ziren, hala ere, judutarrak zeuden. Yaveh: Judu guztien jainkoa.
 - b) Politeismoa:
- 3) Mugimendu migratorioak

ISLAMAREN SORRERA

Arabiarrek euren artean, Ismaelen semeak zirela elkarbanatzen zuten. Arabiar penintsulan, arabiera hitz egiten zen, 524. urtean Mohamed koba batera joan zen eta han aingeru bat Jainkoaren mezua kontatu zion. Mohamed arabiera dialekto bat hitz egiten zuen eta Jainkoa hizkuntz horu bere gogokoena zena esan zion

Mohammed profeta 570. urtean jaio, bere bizitza ezagutzeko korana dakagu (Jainkoak Muhammari kontatutako liburua), eta kronista batzuk Mohammedi buruz idatzitako liburu batzuk. Mohammed kobazulo batera juten zan pentsatzera, kobazuloan zegoela Aingeru bat agertu zitzaion, yibril izenekoa, Jainkoaren mezua diktatu zion.

Mohammed ez zekien idazten, errebelazioen ostean, Mekara joaten zan Jainkoak zer esaten zion transmititzeko (Jainkoa = Aláh = الله), transmititzen dion ideia monoteista zen, inguruko jende gehienak monoteistak ziren judutarra, kristauak edo judu jainkoaren jarraitzailea. Garaiko egoera ez zen hoberena, hori dela eta, Mohammed hiiyra (erbestera) joan zen, Medinara. Medinara heltzerakoan, leinuak euren artean borrokatzen zutela ikusi zuen, baina heltzean leinuek ikusi zuten euren arteko arazoak konpontzeko pertsonarik

aproposena Mohammed zela pentsatu zuten. Mohammed bitartekari gisa egin zuen, hango jendearekin akordio bat eginez.

Azkenengo profeta Isa, Mohamed baino lehen → Jesus

LABURBILDUZ

- 570: Makkan jaio
- Merkataria, Qurayš-eko tribuaren kidea
- Errebelazioa (Mekako garaia): 610 o 612
 - Korana: 114 sura, alayatan zatitua
 - Transmisio era
- 622:
 - Medinarako emigrazioa (hiyra): Yaṭrīb → Medina
 - Medinako konstituzioa eta 1. estatu islamikoa
- Prestigioaren areagotzea: bitartekaritza
- Konkistak: Meka
- 632: izurriteak jota hiltzen da Mekan

1.- LEHENENGO PREDIKUAK:

- Itxura eskatologikoa
- Politeisten presioak

2.- Lehenengo fede-aldaketak → konbertsioak

3.- Erbestea → hiyra = hegira (622)

EGOERA MEDINAN

1.- Bitartekaritza: Medinako leinuak eta gatazkak zeuden.

2.- Muhamma Medinara heldu → Eta Muhamma bitartekaria bihurtu zen → Akordioa → Muḥammadekiko atxikimenduko itunak (621)

Lehenengo estatu islamikoaren sorrera medinako konstituzioa (622)

“Leinua erlijioa izatera pasatzen da”

1) EDUKIA

1) MUḤAMMAD

- a. Adostutakoaren bermatzailea
- b. Jainkoaren bitartekaria

2) TRIBUAK: haien burujabetasuna aitortzen da, zerrendan leinu guztiak ageri dira eta leinu bakoitza bere arazoak konponduko ditu

3) UMMA=Musulmanen elkarte, sujeto politiko berri bat sortu zen, leinukoa izateko musulmana izan behar zen. Erlijio horren fededuna izateko ez zara leinu batekoa izan behar.

- a. Tribuen gaineratik dagoen errealitatea
- b. Betebeharrak leinu kideen artean, leinuko betebeharrak musulmanen betebeharrak izatera pasatu:
 - a. Hildakoen familiak babestu → “babesa soziala”, nire anaia hilez gero bere alargunarekin ezkondu behar naiz
 - b. Elkarrenganako defentsa eta babesa: taldearen elkartasuna.

4) **ḌIMMÍ-AK** → Babesa eskuratzen duen pertsona → Ez musulmanen eskubideak aitortzen dira, kasu honetan, gizarte islamiko batean musulmanak ez direnak babestu

2) BALORAZIOA

1) Izaera iraultzailea: tradizioa → eraldaketa

2) Leinuen eta umma-ren arteko tentsio dialektikoa

3) Erlijioa eta estatua:

1) Bokazio unibertsala

2) Estatu islamikoaren helburua: lege islamikoa ezartzea

Muhammak sortutako erlijion edozein izan daiteke partaide, ez da erlijio nazional bat.

Islama legitimizazioa ematen zion erlijioari, lege islamikoa mundu osoan ezarri behar zen. Lege islamikoaren esanetan ez duzu zertan musulmana izan behar, baina musulmanek pribilegio gehiago izango dituzte, hala ere, zenbait erlijio debekatuta zeuden.

3. ERLIJO BERRIARI BURUZKO PUNTU BATZUK

1. JAINKOA: bat, guztiahalduna, sortzailea eta epailea. Jainkoa dena da, ez da gizon bizardun bat.

2. PROFETAK, beti gizonak

3. PROSELITISMOA, pertsonak erlijio batekoak izateko konbentsitu, islamak ez du proselitismorik egiten. Jendea konbertitzen ez bada euren arazo bat da, Jainkoa eta haien artekoa

4. ISLAMAREN ZUTABEAK, musulman batek 5 gauza egin behar ditu bere bizitzan

- Fedearen aldarrikapena (šahāda → شهادة) → Musulman batek esan behar du: Allah jainko bakarra eta Mahomma benetazko profeta
- Otoitza (ṣalat → صلاة)
- Karitatea (zakat → زكاة)
- Baraua (ṣawm → صوم) → Ramadanean
- Mekarako peleginazioa (ḥajj → حج) → Bizitzan behin joan behar zara Mekara

3er POWER POINT

FEDEAREN ALDARRIKAPENA (ŠAHĀDA → شهادة)

Musulamana izateko, hiru aldiz aldarrikatzen baduzu, aita musulmana bada zuk ere jaiotzez musulmana zara,

1. EDUKIA
2. KONBERTSIOA
 1. ALDARRIKAPENA
 2. JAIOTZA
3. FEDEA ETA MUNDUA
 1. GIZAKIEN ARABERA: FEDEDUNAK ETA FEDEGABEAK: MUSULMANAK ETA DIMMIAK
 2. AGINTARIEN ARABERA:
 1. DĀR AL-ISLĀM (ISLĀMAREN ETXEA)
 2. DĀR AL-ḤARB (GERRAREN ETXEA) → ÝIHĀD-A

Jendea bi zatitan

- Fededunak
- Ez fededunak

OTOITZA (ŠALAT → صلاة)

- Musulmanak bost aldiz otoitz egin egunero
1. MEZKITEN ANTOLAKETA
 - a. Mezkita instituzio bezala: Antolaketa
 - b. Kulturarekin erlazionatuta daude pertsonaiak:
 - i. Al-,,,,
 - ii. Al-....
 - c. Mezkita eraikin bezala
 - i. Otoitzeko tokia
 - ii. Mezkita nagusia (aljama) → Hemen dagoen IMAMA aholku bat eman dezake, baina beste mezkita batean dagoena, beste aholku bat.
 - iii. Lehenengo mezkita: Muhammaden etxea
 2. MEZKITAREN PARTEAK: Estalia (otoitz egiteko): Mihrab, Minbar, Qibla-ko horma, Maqsura, Balatat; Patioa, Saqifa eta Alminara
 3. MEZKITA HABITATEN TESTUINGURUA

Islamean erlazioa Jainkoarekin zuzena da, jendeak korana interpretatzen du bere modura. Mezkitetan Imana aholkuak ematen ditu. Elizan Jainkoa dago, aldiz, musulmanentzat Jainkoa leku guztietan dago.

Yihada, jainkoaren aldeko esfortsua.

MEZKITAREN PARTEAK

1. Estalia
2. Patioa
3. Alminara

4 POWER POINT

KALIFA ZUZENAK (RAŠIDŪN), 632-661

Ramadán → Según el calendario lunar, cada año cambia la fecha por que sus años en vez de tener 365 días tiene 356.

Muhamma → Arazoa → Oinordekotza erabaki

- Muhamma hiltzerakoan, Umma-ren artean erabaki zuten nor izan ondorengoa.
 - ABŪ BAKR AL-ŠIDDĪQ (632-634): KALIFERRIAREN SORKUNDEA
 - Konstituzio berri bat → Kalifa
 - En la parte de la izquierda de Arabia Saudi, gerra eman zen, 2 urtekoa.
 - Honek, bakarrik egon zen 2 urtez, kalifa moduan
 - ʿUMAR IBN JAṬṬĀB (634-644): KONKISTAK
 - Honek 10 urtez egon zen.
 - Asko hedatu zen islama bera boterean zegoen bitartean, oso garrantzitsua → Arabiarrak zabaldu, ez musulmanak.
 - Konkistatu Siria (Damasko), Egipto, Sasaniren Inperioa
 - ʿUṬMĀN (644-656): KORANEN BILKETA
 - ʿALĪ (656-660): ŠĪʿA-REN SORKUNDEA

SIRIA ETA IRAQ 634 - 660

AURREKO EGOERA: INPERIO BIZANTIARRA 630. URTEAN

KONKISTAREN GARAPENA

- De la diapositiva 8 a la 12 se ven los dibujos de cómo fueron conquistando.
- Los nombres dan igual.

Bi modu konkistatzeko:

- Gerra → Armen bidez konkistatu → Harrapakinak
 - Arau bat: Gizonak hil eta emakumeak eta haurrak esklabizatu
 - Emakumeak eta haurrak ez dute lan gogorrak egingo, baina bai etxeko lanak, baita Harem-etan sartzeko ere (emakumeak)
- Paktua hirira sartzeko → Bi pertsonen artean → Kalifa (buruzagia)(musulmana); eta hiriko agintari nagusia (gotzain bat normalean)
- Madīnat Yīliyā² → Jerusalem

Jainko Bihozbera eta Errukitsuaren izenean

Hau da ʿUmar fededunen emirra eta Jainkoaren morroiak Madīnat Yīliyā²-ko biztanleei eman dien segurtasun-bermea (amān).

Bermea eman die haiei, hiriko osasun onekoei eta txarrekoiei, haien ondasunentzat, haien elizentzat, haien gurutzeentzat eta beraien ondasunentzako eta haien erlijioeko errito guztientzat.

Haien elizak ez dira okupatuak izango, ezta suntsituak ere, eta ez haiek, ezta bere lurak ere, ez dira inolaz ere kaltetuak izango, ezta haiek okupatzen dituzten lurak ere, ezta haien gurutzeak ere, ezta haien ondasunak (amwāl) ere, eta halaber ez dira izango konbertitzera behartuak.

Judutarrak ezin dira haiekin bizi Madīnat Yīliyā²-n.

Biztanleek ŷizya ordaindu beharko dute, beste hiri guztietako biztanleek bezala, eta hiritik bidali beharko dituzte bizantziarrak (al-rūm) eta lapurrak (...).

Madīnat Yīliyā²-n dauden lurrekoak (ahl al-arḍ) (...) bertan gelditu daitezke nahi badute, baina haiek ere, hiritarrek bezala, ŷizya ordaindu beharko dute (...). Ez zaie ezer hartuko uzta uztatu baino lehen.

Izkribu honetan hitzartuaz gain Jainkoaren ituna dago (ahd Allāh) eta Bere Mandatariaren babesaren (ḍimma) azpian gelditzen da, kalifen babesaren azpian eta fededunena, baldin eta ŷizya ordaintzen badute.

Lekukoak hauexek dira: XXXX

AURREKO EGOERA: INPERIO SASANDARRA

- Asier

KONKISTAREN GARAPENA

- Asier

Arabiarren artean, beste arabiarrei ateak irekiko zaizkie.

.....

KTESIFON, INPERIO SASANDARREN HIRIBURUA

Eraikin arraro horretan → Enperadorea bizi.

Arabiarrek, konkistatzeko, setiatzeko makinak erabili zituzten (catapulta)

En el ppt se ve cómo conquistaron todo bastante rápido.

—

IRAQ-EN KONKISTA

Bi hiri eraiki:

- Kufa
- Basora

Bi hiriak eraiki baino lehen, kalifak bi kokalekuen perimetroaren mugaketa agindu zuen. Hortarako, prozedura berezi bat jarraitu zuen: lehenik, puntu bat aukeratu zuen, zeinetan mezkita nagusairen mihraba kokatuko zen. Hortik, arkulari batek lau puntu kardinaletara gezi bat jaurtiki zuen, gezi bakoitzaren irismenak norabide guztietarako mugak markatzen zuelarik.

Kalifak kaleen arteko mailaketa bat ezarri zuen, kale nagusiek 40 ukondo zabalera neurtzen zutelarik, ertainekoek 30 eta 20 eta, azkenik, estuenek 7 ukondo, eta hori baino estuagoa izatea debekatu zuen.

Arkulariak bere geziak jaurtiki zituen tokian mezquita eraiki zuen, erdiko kokalekua okupatuz.

EGIPTOREN KONKISTA

Quando hablamos de Egipto, sólo el Nilo, lo demás nos la suda.

Egipto bizantziarra zen. Gatazka handia egon zen kristauen artea (642). Sarraskiak egon ziren.

Bi korronte nagusi:

- Enperadorearen aldekoak → No se
- Monofisitak → Jesukristo bakarrik jainkoa dela

Copto → Egiptoko kristauak dira.

Momentu hauetan, Alejandria da Egiptoko hiriburua.

ZERGAK:

· Zensoak agertzen dira.

- BI HIRIBURUAK: ALEJANDRÍA ETA FUSṬĀṬ
- BERTOKO POPULAZIOA:
 - ERLIJIOA: KOPTOAK ETA MELKITAK
 - ZERGAK: TALDEAK
- KANPOKO POPULAZIOA:
 - ARABIARRAK: YEMENDARRRAK
 - KOKALEKUAK

ṢUṬMĀN IBN ṢAFFĀN KALIFA (644 – 656)

· Koranaren kodifikazioa eta tradizioak (Hadiz-ak) → al moha le aparecio allah y le empezo a decir mierdas, pero como moha no sabia eskribjr fue a contarle al pueblo y se fue propagando por todos laus.

· Egutegi bat egin zuen.

Lehenengo urtea, Muhamma Medinara heltzerakoan, 621.

<http://mela.us/hegira.html>

MUNDU ISLAMIKOA

660an → Gerra Zibilia alde batean, Txiiak eta bestean, Umayarrak. Umayarrek irabazi zuten (Chiitak eta Suniak banandu), hori dela eta Chiitak eskutatu egin ziren.

Gerra zibila dela eta, Islamaren konkistak gelditu egiten dira, 685ean berriro ere problema dinastikoa gertatuko da, eta Umayarren beste leinu bat irabaziko du gerra hori. Islamaren kontzepzio erlijiosoa aldatzen da; izan ere, arabiarrek ez ziren gehiengoak. Abd al-malikekin bigarren estatu islamikoa sortzen da

Islamaren gehiengoak Egipton eta Pertsian.

LEHENENGO ESTATU ISLAMIKOA → Omarrena.

1. Umayar Sufyandarrak (661-684)
 - a. Mu'awiyya Ibn Abi Sufyan (661-680)
 - b. Ondorengoak
2. Umayar Marwandarrak
 - a. Marwan Ibn al-hakam
 - b. Abd al-malik ibn marwan (685-705) → Problema dinastikoa → Beste gerra bat → Umayarren beste leinu bat irabazi zuten.
 - i. Gerra zibila (Ibn zubayr)
 - ii. Bigarren estatu islamikoa
 1. Gobernadoreak ('Amil) → Islama hainbeste zabaldu zenez, delegatua behar da hori dena koordinatzeko, hau da, gobernadorea. Atzean ejertzito islamikoa du#ejertzito musulmana (ejertzito islamikoa ez da ejertzito musulmanaren berdina), ejertzito islamikoan kristauak zeuden, ejertzito musulmana ez zen gerra erlijiosoa egiteko.
 2. Txanpon erreforma eta fiskalitatea
 3. Arabizazioa eta islamizazioa
 - a. Politika
 - b. Errelijiosoa
 4. Hiriburua → Damasko
 5. Arroko kupula (Jerusalem)
 - c. Ondorengoak:
 - i. 'Umar II Kalifa: Kristauen kontrako neurriak
 - ii. Dinastiaren bukaera: Iraq

Kontzeptuak

- Arabizazioa (politikoa) → Kontzeptu etnikoa
 - Etnikoa → Xurgatzea
 - Kulturala → Akulturazioa → Arabiera goian zegoenez → Jendea ikasiko du arabiera.
 - Hizkuntza
 - 'Ayam
 - Arabieraren hedatzea
 - Leinu-irizpedearen adopzioa eta izena
 - XI. mendean → Konfutsioa
- Islamazazioa (erlijiosoa) → Islamara konbertitzea
 - Erlijiosoa → Progresioa (Baina esponentziala...)
 - Konbertsioa
 - Lehenengo musulmanak
 - Wala[?] (mawlâ, pl. mawalî) (adopzioa)
 - Instituzioaren islamazioa
 - Al-Andalus
 - Jaiotza: agnazioa
 - Politikoa → Behereala, kristaua izatea baina estatu islamiko baten parte izan
 - Talde etnikoak: arabiarak, persiarak, greziarrak...
 - Gizarte islamikoaren definizioa
 - Tributarioa: zergak, dirua...
 - Hiritarra
 - Pribatuaren nagusitasuna
 - Osagai erlijiosoa:
 - Erlijioarekiko axolagabetasuna
 - Zerga: yizya → Ez musulmanek ordaintzen duten zerga. "Umma"-ri edo komunitate islamari ordaindu behar diote. Legitimitatea ez baitute.
 - Barneratze politikoa → Gotzaina eta qumis
 - Erlazio asimetrikoa

Islamcape society-Hodgson liburu bat atera

Amazigh-en erresistentzia, kahinaren matxinada.

Izengoitia: Kahina

Izena: Dahya

Garapena: 688-698

Lur guztiari sua emon zion, baina arabiarren ez ziren joan

AL-ANDALUSEN KONKISTA (711-5)

Konkistaren garapena:

MUCHAS COSAS QUE NO HEMOS HECHO

World Geographic Game

AL-ANDALUSEN KONKISTA (711-5)

- Aurreko egoera
 - Toledoko erresuma
 - Bertoko populazioa
 - Eliza bisigoduaren rola
 - Eliza hispanikoa
 - ...

Teodomiroren Ituna (713)

....

- Iruñan 719an paktu bat egin zuten musulmanekin. Baina ez dakigu zein terminoekin.
- 2003an → Gazteluko plazan hilerri islamikoa aurkitu zuten → Hildakoak de lado eta Mekara begira → 187 hildako.
- Kondestablearen jauregia → 2005ean hasi induskatzen → Beste nekropolia → Baina hau hilerri kristaua da → Bazegoen emakume aberats bat, kristaua, baina honek 10 eraztun zituen, 10 hatzamarretarako → Eratzunak "Ala" jartzen zuen → No es del todo seguro, baina pentsatzen da elitea imitatu nahi zuela.
- 711 → Al Andaluseko garaipena.
- Kalifa eta Emir-en diferentzia
 - KALIFA: Erlijioso zentsu politiko batean. Komunitade islamiko horren buruzagia. Estatu islamikoa mantendu behar du, baita beste lekuetara zabaltzea.
 - EMIR: Printzea, baina hasierako zentsua. Kalifak Emir-rari emango dio legitimitatea, ondorengotza bezala.
- Pertsiarrek berehala konbertitu ziren islamiarrak, baina hizkuntza mantentzen zuten.
- 750 → Estatu kolpe bat abbastarrena pertsiaiko aristokraziarekin → Afari batean Umma guztiak hil zituzten, bat izan ezik → Abd Al Rahman → Honek ihes egin zuen eta Espainiara ailegatu zen, eta Al Andalus hartzerakoan, berarentzat hartu zuen, Emir-ra zen.

KALIFERRIABBASTARRA

- Sorrera: Iraultza abbastarra
- Islam klasikoa: SS. VIII-X
 - Mugak (Tagr) → Kristauen inperioaren eta umma inperioaren artean dagoen muga.
 - Dar Al-Islam = Islamaren etxea = Ummaren lurraldea
 - Dar Al-Harb = Gerraren etxea
 - Bi haueetatik, YIHAD → Islama toki guztietara eramateko obligazioa.
 - Krisi bat gertatzen da islama bere topera iristen da eta defendatu behar du.
 - 800. urtean Karlomagno enperadorea.
 - Tauro mendietan hiri batzuk aitortu.
 - Eredu hau Al-Andaluzen ematen da, eta Ebro ibaia muga bezala.
 - Zaragoza sortu zuten.
 - Kristauak mundu arabikoetan parte hartzen dute.
 - Hiriburu abbastarrak → Hiri aulikoak dira (jauregiaren bizitza) → Nagusiaren alde egiten dana (hacer la pelota)
 - Lehenengo hiriburua → Bagdad
 - Testuetan agertzen dena → Hiri zirkularra izan behar zen, erdialdean mezkita eta jauregia → Horrela, edozein partetik, distantzia berdinaraz egongo zen boteretik → Hala ere, 4 ate zeuden, puntu kardinaletan.
 - Errealitatean → Ezinezkoa da, topografia dela eta
 - Raqqa → D formakoa, ibaia dela eta → Hiri ortogonala.
 - Samarra → A 100km de Bagdad →
 - Beste kulturen hartzea:
 - Barnekoa: persiarra, greziarra...
 - Kanpokoak: indiarra, txinatarra...
 - Hedapena: Hayy (pelegrinazioa) / batasuna
- Kaliferriaren zatiketa.

Jurisprudentzia → Epailerek aplikatzen duten legeak.

1. Gertaeren ahozko transmisioa
2. Transmisioa: Eta historiografia
 - a. Zuzenbide islamikoaren sorrera
 - i. Korana
 - ii. Hadit → Tradizioen bilduma
 1. Interpretazioa → Mezkiten egitura
 2. Eskolak: Malikiyak
 - b. Historiografiaren sorrera
 - i. Kalendariora
 - ii. Historiografia

Nola egiten dute musulmanek historia → Hasten da Muhammaren biografiarekin → Belaunaldiz belaunaldiz transmititu dena.

ERDI AROKO MUNDU ISLAMIKOA — KULTURA MATERIALA

Arkitektura, hirigintza, zeramika...

Erregistro materiala, normalean arkeologiarekin lotzen dana.

X. mendetik aurrera, lehen hiriak.

- Hiri kokalekuak
 - Hiriaren parteak
 - ***
 - Industria:
 - Zeramika, ehungintza
 - Lana
- Landa kokalekuak

Oso klasikoa zen etorbideetan zutabeak ipintzea. Inportantzia galtzen dituzte eta hauen ondoan gelak egingo dituzte. Gela hauek dendak izango dira, azokak (arabieratik hartutako hitza).

Hauek hirietan kokatzen dira (hirien inportantzia).

Palestinian → Auzo txiki bat aurkitzen dute → Auzo hau, antzerki erromatar baten gainean eginda dago.

Ex Novo → de cero

- Hiria beste testuinguruan hiri-gizarte bat
- Antzinaroko
- Hirien morfologia
 - Kanpokoak: Nekropolia (Maqbarra) → Beti hirietatik kanpo daude. Gerta daiteke nekropolia hiriaren barruan aurkitzea, baina hori da hiria hazi delako. Baina printzipioz, hiriaren kanpoan.
 - Heorzketa islamikoa → Eskuin alboko etzanera, beti Mekara begira (hego-ekialdera normalean)
 - Haturik gabe lurperatzen dira, hau da, pertsona bat lurperatzerakoan objekturik gabe egitea.
 - Harresia
 - Kapitela bat harresi erdian agertuz gero, erakusten du harresia material berrerabiliz egin dela
 - Oso garrantzitsuak dira ateak, sartzeko eta ateratzeko. Hiriaren espazioan sartzeko pasabidea da, izaera sinbolikoa, kanpotik barrura sartzeko
 - Ate motak: zuzena (Bab Al-Nasr), Puerta de las armas, Bab Al-futih. Bihurgune lekua
 - Gotorlekua (Al-Qasba) (Alepo (lehenengo bi puntuak), Kairo (3. punta) eta Alhambra, Granada (4. punta))
 - Toki ikaragarria, mendizka baten goikaldean egoten da
 - Sarrera monumentalak.
 - Kairon Al-Qasban bizi zen gobernadorea

- Alhambra (=gorria)
- Gotorlekua normalean hiri kanpoan egoten da, hiriaren mutur batean, harresia alboan izanda.
- Kaleak
 - Kale nagusiak lodiagoak dira, besteak, estuagoak.
 - Hiriaren erdialdean, mezkita eta jauregia dagoen partean, bertatik fletxa bat botako dute, eta heltzen den lekuan, perimetroa markatuko dute, ondoren, perimetro horren barruan, hiria eraikiko dute.
 - Hasieran logika bat erabiltzen da, baina hiri hazten hasten denean, auzo berriak ez dabe aurreko logika jarraitzen, hori dela eta, berriz harresi bat eraiki behar da eta kale berriak sortzen dira, forma ez zuzenekin.
 - Arau batzuk jarraitzen dira: tokia egon behar zen zaldi edo kameilu bat pasa zedin; hirietan jendea bizi da, baina bizitzeko ura beharrezkoa da, ura etxean zegoen putsu batetik lortu daiteke edo bestela, hiriak ibai baten alboan egoten ziren eta hortik ura hartu behar zen noria baten bidez.
- Mezkita nagusia (Aljama=ostirala, ostiraletan otoitz egiteko egun garrantzitsua)
 - Mezkita jendea batzeko tokia da, ostiraletan normalean
 - Barneko partea otoitz egiteko eta oso apainduta
 - Patioa → plaza baten antza dute, jendea hor ematen ditu orduak, leku oso garbiak dira
 - AUZOKO MEZKITAK: Mezkita txikiak dira.
 - Hauen inguruan azokak daude. Normalean itxita (tapado) daude.
 - Ostiraletan itxita.
 - Berdea eta gorria → Esklabuen azoka

Etxe Arabiar-musulmana

- Etxea eta pautak sozialak
- Etxearen barne egitura eta
- Etxe...
- Etxe arabiar-musulmana:
 - Patioa
 - Erdialdean patioa dago, inguruan etxeak daude. Etxeen leihoak barrura begira daude; kanpora ez, bizitza pribatua dela eta.
 - Barneko kaleak:

Leinuak eta kokalekuak

- Guicharden erredua
 - a
 - a

Lur ureztatuak

- Eremuaren hautaketa

- Leinuen dinamika
- Eremuak
 - Habitat-eremuak
 - Defentza-eremuak
 - Produkzio-eremuak

Lehorreko lurrak:

- Leinuaren subiranotasuna: Zer, zenbat, nola
- Ureztatze-gunearen diseinua:
 - Zorroztasuneko lerroa: guneko mugak
 - Teknologia: ubideak, noriak, terrazak, sakanen itxiera.
 - Ur banaketa: txandak, kopurua

Okupatzeko espazioaren hautaketa: ura, gazteluak eta kobazuloen kokapena aprobe txatu, azpiegitura hidrauliko bat sortuz

Habitat eremuak: herrixkak izan

Defentza eremuak: Nekazarien gazteluak (Husun)

- Kokapea → Normalean leku altuetan, baina ez altuenetan.
- Eraikitze teknikak
- Osagarriak:
 - Horma
 - Aljibe
 - Atea
- Husūn eta gaztelu feudalak

Almulk = Boterea, kalifaren boterea → Oso tipikoa Al-Andaluseko zeramikan.

EL EMIRATO DE CÓRDOBA (750-929)

Musa Ibn Nusayr → Oso ezaguna Sirian →

Izenak ez ikasi, bakarrik Abd al-Rahman → Porque son el I, II y III

Abd al-Rahman izan zen bakarra que sobrevivió cuando en 750. urtean, Abbastarrek pertsiako ariztokraziarekin estatu kolpe bat ematerakoan, eta afarian Umma guztiak hil zituzten, honek izan ezik. Honek ihes egin zuen eta Espainiara ailegatu zen, eta Al Andalus hartzerakoan, berarentzat hartu zuen, Emir-ra zen.

KORDOBAKO EMIRERRI UYAYARRA (756-929)

Denbora tarte hau 3 zatitan banatzen da:

1. Abd al-Rahman I → 756 - 788
 - a. Tartea → 788 - 824
2. Abd al-Rahman II → 824 - 854
 - a. Tartea → 854 - 924
3. Abd al-Rahman III

1. Abd al-Rahman I.a izan zen afari horretatik libratu zena eta Espainiara joan zena. Espainian zegoen familiari, boterea kendu zion. Nola? Al-Andalusen zegoen jendea, Wala-k ziren, hau da, adoptatuak. Orduan, Wala-en laguntza balio izan zion ejerzitu bat egiteko eta Al Andalusen emirerria ezartzeko. Independentiak ziren.
 - Zaragozako eta Orreagako matxinadak (778) → Alde batetik, Karlomagno eta bere ejerzitua zegoen. Beste aldetik, liburu batzuk baskoiak zirela esaten zuten, beste batzuk, musulmanak. Esaten da ere, baskoi musulmanak zirela.

a) Leinu **muladien** sendotzea iparraldean.

Gatazla batzuk:

Toledo (798)

Kordoba (822)

Zer gertatzen da? Konkistatuak izan zirela, baina ondoren, “musulmanak” bihurtu ziren, eta konkistadoreak bezala bihurtu ziren.

2. Abd al-Rahman II

a. Nazioarteko testuingurua

- i. Abbastarrak → Harun al-Rasid → Hau Bagdad-eko kalifa da. Garai honetan, musulmanak bateratze momentu batean daude, eta berri horiek Al Andalusera heltzen da.
- ii. Karlomagno

b. Abd al-Rahman II.ren garaia

- i. Eredu Abbastarra → Lehen esandako moduan, eredu abbastarrak zabaldu egin zenez, Al Andalusera heldu zen → Horregatik, hiri berriak sortzen hasi zen.

ii. Espazioaren berrantolaketa

1. Hiriak

- a. Tuter (830) → Hau sortzerakoan, inguruan zeuden hiri erromatarrak inportantzia galdu zuten. Hiri “forma” berri bat sortu nahi zuten.
- b. Tolmo de Minateda (Murcia) → Bloke baten gainean eginda dago → Inskritu bat Julius Caesar-rena, ez zuten erromatarrei buruko ezer ez gehiago aurkitu. Ondoren, bisigodoen basilika bat aurkitu zuten, eta honen inguruan, hiri musulmana.
 - i. 840 hiri hau abandonatu zuten, Abd al-raham-ek hiritar guztiak hartu zituen eta Murciya (Murcia)-ra eraman zituen. Mugimentu kalifarra.

2. Mugak

- a. Tagr berria agertzen da → Turkian gutxi gorabehera bezala, gaztelu asko egin zituzten.
- b. Tuteran izango zen gaztelu/hiri guztiak eramaten dituen eta denak mugak markatzen ditu. Adibidez: Zaragoza

iii. Kontu erlijiosoak

1. Gero eta jende gehiago konbertitzen da musulman.

iv. Kulturaren hedapena

1. Antar, Abu Nuwas
2. Ziryab

a) Abderraman-en artean (854 - 912) eta Fitna (870-924)

- i) Eredua → Umar (Un nombre), matxinada bat egin zuen eta leku nagusia Bobastro hiria ezarri zuen, Kordobatik gertu.

Iruñearen kontrako 924.ko kanpaina.

3. Abd al-Rahman III

a. Gaztelu guztiak hartu zituen → Matxinaden geografiarekin

- i. Lehenengoz, Bobastro, Kordoba... eta kostatik joan ondoren, Iruñera heldu eta dena suntzitu zuen. Bueltatzerakoan, "Madril", Merida... suntzitu eta "etxera" bueltatu.
- ii. 929.an → Barneko "eremua" kontrolatu du → Nire familia Umma-iarra da, beraz, kaliferri bat sortzeko aukera du, nire familia legitimitatea ematen didalako → Orduan Kaliferria sortu zuen, eta Kalifa bihurtu zen.

TODO LO DE ABAJO, DENTRO DE ABD AL-RAHMÁN III

KORDOBAKO KALIFERRIA (929 - 1004 (bigarren data, ez egin kasu handirik)). En alguna diapo ponia 1034

Kaliferria X. mendean → Lerro gorria kendu behar dugu.

Abd al-Raham III ez zen kalifa bakarra, beste bi kalifa zeuden (Tunez eta zonalde hori dagoena) eta (Irak, Iran-en dagoena).

- Matxinoen Men / kontrolatu egitea → Horretarako → Ejerzitu profesional batekin. Ejerzitua hiru gazteluetan zeuden: Gormaz (por Soria), Baños de la Encina (por Andalucia creio), Vascos (por Madrid).

- Kaliferriaren aldarrikapena.

- Isla kultura materialean:
 - Hiri jarduera: mezkita
 - Kordobako mezkita
 - Lo que dimos el año pasado con Lontxo, lo de que poco a poco fueron agrandando la mezkita
 - Medina Azahara

 - Jauregi-hiriak
 - Zeramika eta ehungintza

GARAI KAROLINGIARRA

DINASTIA MEROVINGIARRA (Karlomagno): Sorrera

- SORRERA
 - SORRERA MITIKOA
 - **ITURRIA:** TOURSEKO GREGORIO, HISTORIA *FRANCORUM*.
 - Jatorri mitikoa kontatzen digu, nondik etorri ziren?
 - Troyatik etorri zirela esaten da → Hemen badago heroi bat, Eneas dena, eta honek, legenda bat esaten duen moduan, fundatu zuen Erroma. Eta pentsatzen da Frantzion izeneko batek Frankoak sortu zuela (NI IDEA).
 - Karlomagnoaren erresuma ateratzerakoan, honelako mitologiak hartzen dute → Legitimitatea Karlomagnoari emateko.
 - FRANKOAK ETA MEROVINGIARRAK
 - **EPONIMOA: MEROVEO ERREGE SALIOA (450-8)** sortu zuen.
 - Franko salioa izan zen.
 - 1.- Lortu zuen beste errege frankoen gainetik menperatzea. Leku txiki batetik hasi zen.
 - Seme bat izan zuen → Klovis.
 - KLOVIS ERREGEA (481-511): → Ez zuen dinastia sortu, baina hau izan zen dinastia abiatik atera zuena.
 - Nola lortu zuen? → Lurraldeak konkistatzen → Hedapena izan zuen → Saxoiak, alanoak eta alamanak konkistatu.
 - Burgundioekin ezer, burgundiarren erregearen alabarekin ezkondu zen.
 - DUX Erromatarra-rekin (Paris, Normandia...) akordio batera ailegatu zen eta berehala berenganatu zuen.
 - ERLIJIOA: (496) → Kristautasun katolikora bihurtu zen (textuen arabera). Baina esaten da errealitatean kristautasunaren doktrina batera bihurtu zela esaten da.
 - Katolikoak zirenez, hau Karlomagno erabiliko du beraiek hasieratik katolikoak zirela, erlijio zuzena.
 - ERROMAKO ARISTOKRAZIA
 - Katolikoak konbertitzaerakoan Erromako aristokraziarekin bat egiten dute.
 - HIRIBURUA: PARIS (507)
 - HEDAPENA: SAXOIAK, ALANOAK ETA ALAMANAK
 - 507: VOUILLÉ BISIGODOAK

- Greziatik etorri ziren, kriston kanpaina eginez eta Erromako atetan plantatu ziren. Erromatarrak esan zien ez sartzeko eta horretarako lur batzuk hartu behar zituzten (Akitania aldean), hemen germaniarrak (barbaroak, bandaloak, suegoak...) zeudelako.
- Gerra egiterakoan, germaniarrak Iberiar penintsula hartuko zuten, baina ondoren, bisigodoak haiek hartuko zuten.
- Suegoak galizian geratu ziren. Bandaloak ipar Afrikara joan ziren.
 - Honen ondoren, 5. mendearen erdialdean gutxi gorabehera, Bisigodoen Tolosako erresuma sortu zen. Toulouse zeukaten hiriburua. Eta frankoekin gerra egin behar zuten.
 - **507.** urtean, Frankoek irabazi zuten Bisigodoei eta azken hauek penintsulan geratuko dira.
 - Frankoek Frantzia hartuko dute (Bretaña izan ezik), Belgika, Herbehereak, Suitza, Alemania mendebaldea...
 - Akordio batzuk Alamaniarekin eta Bavariarekin (Austria gutxi gorabehera)

- **KLOVIS-EN HERIOTZA (511)**

- **ERRESUMAREN ZATIKETA** ematen da → Klovisen bere ondarea bere semeen artean banatu zuten.
 - **KLOTARIOSOISSONS (511-561), REIMS, 555-561 ETA FRANKOAK (558-561)**
 - **CHILDEBERTO → PARIS, (511-558), CLODOMIRO → ORLEANS (511-524)**
 - **TEODORIKO I → REIMS (511-534)**
- **BATASUN BERRIA** → Anaien artean hiltzen dira eta bat mantentzen da, Klovisen erresuma guztia hartzen → **DAGOBERTO I (629-639)** → Hiltzerakoan, berriro banatzen dira ondareak.
 - **JAUREGIKO NAGUSIAK (MAIOR DOMUS)** → Ministro bat bezalakoa izan zen. Printzipioz, errege bakoitza *maior domus* bat zuten.
 - **HERISTALGO PIPINO (I)** → Bi erregeen *maior domus* izatea lortu zuen (Neustria eta Austrasia, inportanteenak). Hortik aurrera, gero eta botere gehiago biltzen hasi zen, ez bakarrik bere eremuan, baizik eta beste erregearen gortean ere bai. Beste erresumak kontrolatzen hasi zen. Hiltzerakoan, bere ondorengoa semea izango zen → **Karlos Martel** → Bi errege hauen *maior domus* izan zen.

732. urtean, gerra batean Frantziara sartu ziren musulman batzuk garaitu zituen. Hortik aurrera, musulmanak ez ziren berriro ere sartu.

- Musulmanak Poitiers-eraino ailegatu ziren (Frantzia erdialdean), orduan Akitaniako laguntza izan zuten.
- Bere semea **Pipino II** → Explico abajo

- TXILDERIKO III (714-751 [754]) → MEROVINGIARREN AMAIERA

- KAROLINGOEN AGERPENA

- HERISTALGO PIPINO
- KARLOS MARTEL
- PIPINO II

- Errege izendatu zuten → Aita Santuaren laguntzarekin. Aita Santua esaten zuen errealitatean koroa boterea zuena eraman behar zuela. Honekin batera, Merovingiarren dinastia bukatzen da.
- Lombardoak (Lombardia, Italia iparraldean) Erromaren ateetan daude eta Aita Santua laguntza eskatzen dio Pipino II.ri eta honek gerra egin zien Lombardoei. Hori dela eta, Erromara sartu eta bertan, Aita Santua aitortu zion Pipino Frankoen erregea zela esan zion, orduan, Erromako erregea / babeslea izango zen. Bere semeentzako ere izango da bere semeentzako (Karloman eta Karlos (Karlomagno)).
- Pipino II. hiltzerakoan 768. urtean, bere erresuma bi zatitan banatu zuten, bi semeentzako. Baina Karloman hil zen 771. urtean. Orduan, Karlos hartu zuen erresuma guztia, hau da, Frankoen Errege bakarra.

- KARLOMAGNO

- KAROLINGIARRAK

- Karlomagno boterea eskuratzen du, lehen azaldutakoarekin.
- Bere ezaugarririk nabariena gerra izango zen → Kristautasuna ezartzea erabiltzen zuen konkistatzeko. Ez zen konkistatzailea, baizik eta babeslea zen
- Karlomagnok gotzainak ere ipintzen ditu, erlijioarekin batera, antolatzeko erabiltzen dutena.

- 1.- Paganoen kontrako gerra

- Sajoniaren kontran → Gerra luzea eta kristautasuna eramaten, bertan ezartzeko.
- Arabiarren kontra (Al Andalus) → “Marca Hispanica” → Kataluña, Aragon parte bat... independentzia lortzen dute Arabiarren kontra eta orain Karolingiarra da. (Zaragoza azkenean ez zuten hartu).

- 2.- Lombardoen kontrako gerra → Ezkondu zen Lombardoen erregearen alabarekin, baina ez zuen ezertarako balio, berriro ere gerra ezarri zuelako.

- .Erromara heltzerakoan eta eskuratzekoan, 800. urtean, Aita Santuak Karlomagno enperadore izendatu zuen. (Erromako enperadorea Konstantinoplan zegoen).
 - Karlomagno jainko izendatzen da, horregatik *Rex et sacerdos* (Erregea eta apaiza) izango zen.
 - Asanblada bat zegoen, gizon libreak parte hartzen zituztenak, baina asko zirenez, ordezkariak joaten ziren (Gotzainak (erlijioan) eta kondeak (herritarren artean)).
 - Asanblada lokalak ere badaude, txikiagoak direnak, tokian tokikoak.
 - Asanblada hauek erregeak esaten zuen sinatzeko balio zuen basikamente.
-
- REX ET SACERDOS (ERREGEA ETA APAIZA)
 - KRISTAUTASUNA
 - INPERIOA
 - JAINKOAREN GRAZIAZ...
 - BERDIONTASUN JURIDIKOA
 - INSTITUZIOAK

GERMANIARREN MIGRAZIOAK

- Frankoak
 - Gaur egungo Belgikan, Rhin ibaiaren inguruan, kokatuta zeuden.
 - Nahiko txikia zen beste eremu batzuekin konparatuz (Bisigodoak...)
 - Tribu batzuen konfederazioak ziren → Haien artean zeukaten hizkuntza propioa, baita identitatea ere.
 - Franko salioetatik atera zen dinastia merovingiarra.
-

JATORRIA

- FRANKOAK: TRIBUEN KONFEDERAZIOA
- JATORRIA: RENANIA BEHEAN ETA RIN IBAIAREN EKIALDEAN
- ERROMAREN *FOEDERATI*:

- KOKAPENA: GAUR EGUNGO BELGIKAN ETA RIN IBAIAREN EKIALDEAN
- HEGOALDERAKO ZABALTZEA (V. m.)

Ca. 450: DINASTIA MEROVINGIARRA

POST-KAROLINGIARRAK

- Frankoen erresuma
 - Karlomagnoaren inperioaren ezaugarriak:
 - Enperadorearen indarra → Botere guztiak ditu, baina aldi berean bere boterea deszentralizatuta dago.
 - Enperadorearen euskarriak eliza eta kondeak ziren.
 - Kondea arduratzen da gero eta etekin gehiago ateratzen herrialdetik. Eta gero eta botere gehiago izango du, nahi duena egiten baitu.
 - Eliza → Gotzaina izugarritzko indarra dauka erlijiosoki eta lurran ere bai.
 - Ordezkarriak: kondea, gotzaina, missi dominici, bikarioak → Enperadorearen ordezkariak boterea eramateko → Bakoitzak nahi duena egiten du bere karguarekin.
 - Kondea izatea oso ona zen → Isunengandik portzentai bat hartzen duzu, gainera enperadorea lurak ematen dizkio.
 - Ondorengoak
 - Elizaren boterea
 - Zatiketa
 - Eskala handia → Frankoen erresuma // Besteak (Alemania)
 - Eskala txikia → Jabetzea, bakoitzak bere lurrian
 - Zina, isunak, ejerzitoak
- Mehatxua → Vikingoak
 - Zer dakigu? → Hasiera batean Danimarkan eta Eskandinabian daudela. Espedizioak egiten dituzte lapurketak egiteko → Toki batera iritsi, hartu eta eramane (emakumeak, tresnak, animaliak...)
 - Bizimodua
 - Lehenengo
- Alemania eta Germaniako erromatar inperioa.

GOI ERDI AROKO ELIZA

- Gotzainak
 - Gotzainen laguntza: Bere eragina toki guztietara iristen zen → Sermoia
 - Gotzainak funtzionarizatu → Ludoviko errukitsua (814-840)
 - Gotzainak izandatu

- Ordainketa → Pribilegioak, kondeak bezala
- Gerrara joaten ziren, asanbladetan hartzen zuten parte... → Egitura feudalaren parte bihurtu, errentak kobratzen dituzte (Hamarrena)
- Abantaila → Ondarea ez zen jarauspenez transmititu → Erregeari bueltatu.
- Gotzaina orain funtzio ia administratiboa dauka → Badakigu zein den erlijio ofiziala, baina ez dakigu herritarrek zein erlijioak ziren, ez baditugu testu idatzirik.
- Nondik ateratzen dute dirua? → Herritarren lanatik.
- Landa elizak
 - Noble batek eraikia, errentak (hamarrenak) esleitzen zitzaizkiola.
 - Fundatzaileak titularra izendatzen zuen, normalean bere zerbitzari bat.
- Monasterioak
 - Beti izan dira problema bat elizaren ortodoxiarentzat.
 - Pobrezia aldarrikatzen zuten, horregatik heterodoxoa zirela esaten zen.
 - Erregeen fundazioak, abadeak jaun feudala bihurtu ziren → Monasterioko "jabea".
 - Handienak, cluny bezala, gotzainei asimilatuta → Konde-abadeak
- Garaiko erlijiositatea
 - Erlikiak → Elizen eta monasterioen prestigioa eta ekonomia areagotu.
 - Objektu batek errealitate batera eramaten bazaitu. Parte bat eukita, pertsona hori bertan dago. (Si tengo un trozo de Yisus, Yisus está con nosotros) Bastante XD
 - Pelegrinazioa → Bidai mistikoa → Hasieran Palestinara, baina oso urrun. Gero Erromara ere. Azken Santiago de Compostela da.
 - Hasieratik erromero asko
 - Cluny → Monasterio-saren bat bidean → Erromanikoaren hedapena
 - Pribilegioak:
 - 1179 → Uztailaren 25 igandea → Konpostelako urte santua → Indulgentziak eta dohainak.
 - Bidean sortzen ziren hiriak
 - Espazioaren bizkarrezurra XII. mendetik gora
 - Erromanikoaren bidearekin bat
 - Elizak
 -

HAMARRENA = Errenta

ESKLABOTZAREN BUKAERA

- Marxismo klasikoa (P. Anderson, C. Wickham)
 - Ekoizpen-moduak → Esklabotzatik feudalismora
 - Ekoizpen-modu feudala = Erromako esklabotza + Tribalismo barbaroa
- Marc Bloch
- Marxismoaren errebisionismoa (Bonnassie)
 - Metodologia: Materialismo historikoa → Indar produktiboen garapena.
 - Arrazoiak
 - Klaseen arteko borroka
 - Teknologiaren garapena

II. ZATIA

5. GAIA. FEUDALISMOA, JAURGUA ETA LANDA EREMUA.

Erdi Aro betea (XI-XIII. mendeak)

Erdi Aro betea, bakarrik Europarako balio, Europa Mendebalderako zehazki (egungo Alemaniatik ekialdera).

- Goi Erdi Aroa (V - X. Mendeak)
 - Hasiera data: 378? 410? 476?
- Erdi Aro Betea (XI-XIII. mendeak)
 - Erdi Aroaren loraldia izango da. Hemen feudalismoa zabaldu zen unean eta mendebaldeko Europa osoan ezarri zen.
- Behe Erdi Aroa (XIV - XV. Mendeak)
 - Amaiera data: 1453? 1492? 1517?

ERDI AROKO GEOGRAFIA POLITIKOA (XI-XV. MENDEAK)

Batzuk uste dute feudalismoa 1000. urtean hasten dela

Mendeak pasa ahala, gero eta estatu gehiago sortzen dira eta inperio handia desagertzen edo deszentralizatzen hasten dira. Hau da, zatitzen da. Laburbilduz, Estatu Handiak estatu txiki bihurtzen hasten dira, XVI. mendetik aurrera Estatu Handiak berriz ere agertzen hasi, estatu txikiagoen konkista bide.

Erromatar Inperio Santua (X-XV. Mendeak)

- Karlomagnoaren inperioa bitan zatitu zen: **Francia Occidentalis** (Frantziako erresuma) eta **Francia Orientalis** (Germaniar mundua+Italia)
- Erromatar Inperio Santuak ez zuen mendebaldeko gainerako monarkien antzeko itxurarik hartu → **Inperio** egitura
- Ekialdetik zetozen **magiarren** (Hungariarrak) eta **eslaviarren** inbasioei aurre egin zioten → Lech-eko gudua (995) → Hungariako erreinuaren sorrera → Bohemia eta Polonia kristautu
- 962an, enperadorea **Erroman koroatu** zen → Nahiz eta enperadorearen irudiak homogeneotasun itxura eman, mota askotako lurraldeak osatzen zuten inperioa.
 - Enperadorea bihurtuko da Aita Santua koroa buruan jartzerakoan. Garrantzai dauka irudikapen aldetik legimitatea emateko...
 - Inperioari buruz hitz egiterakoan, homogenotasuna ematen zaio Erromatar Inperioari, hala ere, heterogenoa da, eta XI. mendera arte ez zuten kontrola lortu feudalismoa hasi baitzen zabaltzen
- Europako ekialdera eta ipar-ekialdera **zabaldu** zen
- Oton III.aren heriotzarekin, **1002an**, oparotasun aldiaren amaiera (Inperioa bukatzen da) → “inbestidura auzia” → **Borgonia** eta **Italiaren** gaineko kontrola galdu → **Suitza** eta **Herbehereak** independentzia lortu → **Behe Erdi Aroan** Inperioak Europako politikan zuen **protagonismoa galdu zuen**
- Horrela funtzionatzen zuen Erromatar Inperio Santua → Zazpi **printze hautesleak**: hiru elizgizon (Kolonian, Maguntzian eta Trierko artzapezpikuak) eta lau laiko (Bohemiako erregea, Branderburgoko margrabea, Saxonia eta Wittelsbacheko etxeetako buruak). (Jaurgo/Jaurreri: Nekazariak tokiko jaunarentzat lan egin, eta jaurgoan bizi, jaunak kontrolatzen duen eremua da, laikoa zein elizgizona izan daiteke)
 - Hauek aukeratuko dute zein izango zen enperadorearen ondorengoa.

ERROMATAR INPERIO SANTUA ETA ITALIA OTON I.AREN TRANSLATIO IMPERII (X. MENDEA)

- IX. mendearen amaieran, Karlomagnoaren Inperioa deseginda zegoelarik, Inperio Germanikoa **lurralde ugari** osatzen zen: **printzerriak, dukerriak, jaurerriak, baita Francia Orientalis** delakoan integratutako **erreinuak**. Horretaz gain, **Italiar penintsulako hainbat lurralde** inguru alemanarekin harremanak izan ohi zituzten.
- **Oton I.a**, ekialdeko frankoen oinordekoa, hungariarrak **Lech-en garaitu zituen (955)**, enperadore izendatu zuten **Erroman 962an**: Germania eta Italiaren iparraldea zeuden inperioaren barne. Honekin, **Germaniako Erromatar Inperio Santua jaio zen**.
- Bere **ondorengoak**, Oton II.a eta Oton III.a, Saxoniako etxearen **ospea zabaldu zuten, Italian** esku hartuz eta **Aitasantutza** kontrolatuz

INPERIOA ETA AITSANTUTZA (XI. MENDEA): Inbestidura auzia

- **Gregorio VII.aren** neurrien aurrean, enperadorean **eliz karguak** -apezpiku eta abadeak- **izendatzeko ahalmena** mantendu nahi zuen. Eliz barrutiaren (monasterios y asi creo) burua apezpikua da.
- XI. mendearen amaieratik aurrera, **bi botere nagusi** nabarmenduko dira **mendebaldean**. Bata lurtarra -**Inperioa**- eta bestea espirituala (**Aitasantutza**). Bien

arteko borroka: **dominium mundi** (Wormseko konkordaturak enperadoreak "onartzen du galdu duela")

- Hasiera batean, Aita Santua soilik erromaren artzapezpikua da, baina gero, XI. mendetik aurrera erresuma osoaren gorena izan nahi du.
- Enperadoreak gauza fisikoak kontrolatu, baina Aita Santua bere arima

WOMSEKO KONKORDATUA (1122)

- Aita Santuaren arteko akordioa, inbestiduren auziari amaiera eman ziona.
- Enrike V.ak apezpikuen hautaketa Elizaren esku uzten zuen.
- Hala ere, Aita Santuak enperadorearen lurreko ondasunen inbestidurak izendatzeko eskubidea onartzen zuen.
- Praktikan, Enperadoreak bere influentzia mantentzen zuen, baina Eliza izango zen inbestidurak burutuko zituena.

HOHENSTAUFEN LEINUAREN GARAIAK INPERIO SANTUA (XII ETA XIII. MENDEAK)

- **Bi familien** arteko borroka: Welf (**guelfoak**) -Inperioaren kontrakoak- eta Satufen (**gibelinoak**), aitasantutzaren etsaiak
- **Dispertsioaren eta Italiako arazoaren** ondorioz, **printzeen kontrola ezinezkoa** bihurtzen da: Alemania **estatu txikietan zatitzen da**, independenteak izango direnak
 - Italia gerrak direla eta zatitu, Iparraldean hasiera batean komunak sortu eta horietatik Behe Erdi Aroko hiri estatuak sortu. XIV. mendetik aurrera 3 hiri-estatu mantendu garrantzi politikoarekin: Benezia, Milan eta Florentzia. (oligarkia)
 - Florentzian, oligarkak kontrolatu, Medici familia
 - Milanen,
 - Benezia nobleek kontrolatu
- Itxuraz, **Elizaren garaipena** ziurtatuta zegoen.

INPERIOAREN LORALDIA: FEDERIKO I.A BIZARGORRIA (1152-1190).

- Germaniako Erromatar Inperio **Santua**.
- **Aita Santuen** gaineko aginpide inperiala berrezartzen eta **Italiar penintsula** kontrolatzen saiatu zen.
- Italiako iparraldeko hirien kontra borrokatu behar izan zen, hauek **Milanen** gidaritzapean **Lonbardiako Liga** osatu baitzuten, bere helburu inperialen aurka eusteko. **Aita Santuaren** laguntza zeukaten eta **tropa inperialak garaitu** zituzten **Legnanon (1176)**.
- **Hirugarren Gurutzadan** parte hartu zuen, bertan hil zen eta mito batean bilakatu zen.

LORALDITIK KRISIRA: FEDERIKO II.a (1215 - 1250)

- **Nagusitasun unibertsala** bilatzen zuen azken enperadorea izan zen. Baita Alemania eta Italian boterea mantentzen saiatu zen azkena.
- Bere heriotzarekin Alemania eta Italiako lurraldeen banaketa gauzatu zen.
- Ezegonkortasun garai bat hasi zen, interregno handia: printze alemanek ez ziren gauza izan enperadore berri bat izendatzeko. Bi hautaketa egon ziren: bata guelfoa

eta bestea gibelinoa. Honekin botere lokalen gorakada eman zen: hiriak, noblezia, printzeak, elizgizonak.

- 1273an Habsburgoko Rodolfo enperadore hautatu zuten. Hurrengo mendeetan familia honena izango zen Inperioaren agintaritzea.

(Aurreko guztia Alemania eta Italiaren kasuak dira)

FRANTZIA (987-1287)

- **Hiru mendeetan** zehar **Frantziako koroa** Kapeto leinuaren eskuetan egon zen. Karolingioak ordezkatu zituzten. **Mende bat** behar izan zuen **koroa indartzeko**. Hego Frantzian ez zeukaten influentziarik, ezta Flandria, Txanpainia edo Normandia.
- **Hugo Kapeto** bere aitarengandik **Pariseko dukerria** jaso zuen, baita Borgoinaren parte bat. **987an errege bihurtu** zen. Bere korohartzea noblezia eta kleroaren laguntzarengatik eman ahal izan zen.
 - Batzuk esaten dute Hugo Kapetorekin feudalismoa hasi zela, beste batzuk ez. Hugo Kapeto duke bat bakarrik zen.
 - Matxinatu zen eta kapototarren dinastia sortu. hiru mendeetan zehar Frantziaren kontrola izan zuten, Erdi Aro bete osoa izan
 - Koroa hartzerakoan, bakarrik hartu zuen lehen zituen lurraldeak (Paris eta Orleans). Zati oso txikia.
 - Beste eremuak kontrolatzeko beste sistema bat sortu zen, sozialki sortua, itunak sinatu
 - Monarkia Sakralizatu→ Jaingokoak aukeratu duela .Botere sakratu bat dutela esan, hala nola jendea sendatu

Botere taldeek errege gisa Kapetoarrak onartu zituzten. **Aliantza eta basailutzaren** bitartez, nobleziaren gainetik ezarri ziren. Monarkiak **kutsu sakratu** bat lortu zuen: erregeen sendatzeko ahalmena

Historia guri kontatutako gertakizunak osatzen dute, ez dira guztiz egiak; izan ere, historialari batek lan bat egiterakoan bere lanean, bere ideologia, beldurar... islatu. Hori dela eta, lan subjektiboak dira. Horretan datza historiografia.

KAPETOEN LORALDIA (1180-1285)

FELIPE AUGUSTO II.a (1180-1223)

- **Juan Lurgabearen** ahultasunaz baliatu zen **Normandia** eta **Loira** inguruko lurraldeak **konkistatzeko**.
- **Kataroen** kontrako **Gurutzadak** baliatzen da **Languedoc** eskualdea eskuratzeko, Tolosako kondea eta Aragoiko influentzia baztertuz. Azkenik, kataroak suteetan erre zituzten, erregea heresiaz baliatuz eurekin gerra hasi.
- **Inperioaren barne liskarretan parte hartu** zuen, aitasantutzaren laguntzaz.
- **Hirugarren gurutzadak** parte hartu zuen, Rikardo Lehoi Bihotzarekin batera
- **Bouvineseko** batailan garaile (1214)
- **Parisko Unibertsitatearen** sorrera onetsi zuen

SAN LUIS (1226-1270) NO LE HA DADO MUCHA IMPORTANCIA

- Frantziako Luis IX. aren irudian **Erdi Aroaren izpiritua** ageri da: **espiritualitatea eta gerra zaletasuna**
- San Luisek ez zuen lurralde hedapenik burutu. Bere aurrekoek egindakoen gainean, **monarkiaren irudia hobetu** zuen. ongizate publikoaren eta kanpo eta barne bakearen bermatzaile gisa aurkeztuz. Erregearen irudia bere gorengo mailara eramango du.
- Bere basailuen fideltasuna bermatu zuen, sistema feudalaren baliabideei etekin handiena ateratzen. Liskarretan arbitro gisa agertu zen, eta bere senideak ezarri zituen erreinu ezberdinetan, adibidez, Sizilian (Anjouko Karlos).
- Gurutzaden ideia bultzatzailea izan zen, Zortzigarren Gurutzada zuzendu zuen bere suhiarekin, Nafarroako Teobaldo II.a. Tunes konkistatzeko asmoetan zeudelarik biak hil ziren 1270an.
- 56 urterekin hil zen. Kristautasunaren babesle bezala ikusten zen eta bere kanonizazioa azkarra izan zen: 1297an.

INGALATERRA

Abiapuntua (1066) Gilermo, Normandiako dukea, Ingalaterran lehorreratu eta Harold garaitzen du Hastings-eko batailan. X. menderako Ingalaterra bateratua dago: Eduardo Artolia da lehen erregea, oinordetzekorik gabe. Gero, Movidia entre Guillermo duke Frankiarrak eta oinordekotza, baitala bat egon Hasting-en

BAYEUX-eko TAPIZA → Luego la foto igual entra como en Erdi Aro.

- Ingalaterrako konkistaren historia kontatzen du, konkista gauzatu eta hogeibat urtetara osatu

Ingalaterra eta Normandia

100 urteko gerra

Domesday book (1086), Guillermo konkistatzaileak bere idazkariei idazteko estaen die eta ingalateran zeuden lurak agertu etab. Artxibo bat bezalakoa

Enrike Plantagenet II.a

Angevinar Inperioa

- Ingalaterra eta Irlandako erregea
 - Normandiako dukea
 - Anjou, Maine eta Turenako konkistak
 - Poitou, Akitania, Britainia eta Auverniako jauna.
- Plantagenet:
Anjouko konde

Akitaniako Leonor (1122-1204)

- Akitaniako dukearen alaba
- Frantziako **Luis VII. arekin ezkondu** zen, berarekin Gurutzadetara joan zen (1147-1149). Ondorengotza maskulinorik gabe banatzen dira (1152).
- Urte berean, **Ingalaterrako Enrike II. arekin ezkontzen da**. Harekin zortzi seme-alaba izan zituen, erregearengandik urrundu arte, azken honen adulterioa zela eta.
- Rikardoren **altxamendua laguntzen du. Bere gatibutasunetik erreskatatzen du.**
- Trobalarien babeslea eta literaturazalea.

Rikardo Lehoi Bihotza

- **1189-1192: Hirugarren Gurutzadan parte hartzen du**
- **1194-1198: Frantziako Felipe Augusto II.a garatzen du.**

Juan Lurgabea (1199-1216)

- **Frantziako Felipe Augustoren aurka aritu zen**, azken hau Frantzia eta Ingalaterrako koroak baitu nahi baitzituen. **Lur eremu handiak galdu zituen:** Évreux, Berry eta Vexineko eskualde normandiarraren parte bat.
- Oton IV.a enperadorearekin aliatu zen Frantzia eta aitasantutzaren aurka borrokatzeko. **Porrota jasan zuen, bere lurralde kontinental gehienak galduz:** Normandia eta Anjou, Guiena kontserbatuz (Akitania).
- Aitasantutzaren aurkako tirabiren ostean, **Aita Santuaren basailu** bilakatu zen.

Juan Lurgabea: Magna Karta (1215)

- Bere erregealdian **nobleak eta Eliza** aurkakoak izan zituen. Hasieran egoera maneiatu ahal izan zuen, baina azkenean **Magna Karta** zinatuz behar izan zuen **1215an**.
- Baroiek hainbat kontzesio ematera behartu zuten, **61 klausula** zituen dokumentu batean hauek idatziz.

- Kartan **Eliza “libre”** bat aipatzen da. **Lege feudala**, merkataritza eta merkataria, legearen erreforma eta justizia, errege ofizialen jokaera eta errege-basoak aipatzen dira ere.
- Magna Kartak **komunitatearen eskubideak** babesten zituen, Koroaren aurrean: **kontratu feudal** bat zen, erregea eta nobleziaren arteko erlazioak erregulatzen zituen. Horretaz gain, erreinuko beste estamentuen eskubide eta pribilegioak bermatzen zituen, **nekazariak izan eziz.**

EHUN URTEKO GERRA (1337-1453) (116 urte)

- Herbeheretan, Belgikan, Iberiar Penintsulan, Italian... gauzatu zen. Ez soilik Ingalaterran eta Frantzia. Hasieran arazo feudala gaskonian eman, gerra txikiak eman, baina Ingalaterrako errege zen nsq III.a bere burua Frantziako errege izendatu. Ingelesak guda gehienak irabazi, baina gerra galdu zuten, milanscuantos aurretik aurrera, Juana de Arco aurretik aurrera gudak galtzen hasi ziren, gerra galdu arte. Ingelesak Cherbourgekin geratu eta gero Britania independente zen lurra konkistatu.
- De aquí viene cuando cogen a los arqueros ingleses, les quitan dos dedos para no poder tirar con el arco

100 urteko gerra ostean, Frantzia gaur egiyngo lurralde gehienak bereganatuko ditu, 1251n Baiona setiatu eta geroago Maule.

ARROSEN GERRA (1455-1485)--> Lancaster vs York

- Dirua eta aberastasuna lortzen dute. Gerra bukatzerakoan, beraien arteko gerra zibil bat hasten dute tituluak lortzeko. Bukatzeko ezkontzen dira haien artean, batzeko Tudorren dinastia sorkuntza ematen dio.

ESKOZIAKO ERRESUMA

- Antziate Berantiarrean piktoak.
- Irlandar gaelikoen eta bikingoen etorrera
- Erresuma sortu IX. mendean.
- Ingalaterrak Gales konkistatu XIII. mendean → Eskozia berenganatzen saiatzen dira.
- Ingalaterra hasieran Gales konkistatu eta ondoren, Eskozia konkistatu, baina ... buscar en wikipedia para cortarme las venas
- Autonomia eta independentzia mantendu erdi aro guztian zehar

IRLANDA ERDI AROAN

- Erresuma ugari → Botere txandakatzea (*High kings*) → Errege gorena.
- 1169-1173 urteetan normandiarrek konkistatu zuten
- Erresuma askoz osatutako eremua, ez dago euren artean gaineko erresuma gorenik, Errege goren bat egongo da, baina titulua soilik paperean egongo da.

- Ingelesak Wexford eta Waterfordetik sartu eta gero gutxinaka sartu, hala ere, irla konkistatu ostean, Wextorren, Waterforrenb eta Dubb Linnen soilik mantendu boterea.
 - XIV. mende hasieran irlandesek Ui Neill eta Munster soilik mantendu

ESCANDINAVIA

Lurralde horiek kristautu eta gero yo que se sinatu

EUROPAKO BIZTANLERIAREN BILAKAERA (1340-1500)

Demografian kriston aldaketa (ekonomia), izurrite beltza, behe erdi aroko Izurrite beltza eta gutxira, matxinadak, "langile altxamenduak" areagotu; Bohemian uztarren matxinada eman, iraultza erlijiosoa zen, baina kriston kutsu soziala zeukan. Komunismo-kristaua ezarri, ez dago ondasun pribaturik, berdintasuna dago... 14 urtez iraun eta, paradisuaren irudia horrelakoa izango zela sinesten zuten, lurrean egin. Iraultzaren alde moderatua iraultzaren kontra egin.

Behe erdi aroan, soilik Izurrite beltza dela eta, populazioa jaitsi. Kafan sortu, krimeako penintsulan, mongoliarrek Kafas setiatu eta gorpuak putsuetan eta sartu, genovatarren?? hieia zenez, gero europara heldu.

Izurite beltza bubonikoa %95 heriotze-tasa.

IBERIAR PENINTSULAREN BILAKAERA ERDI AROAN

Birkonkista: ez zen birkonkista bat izan; izan ere, aurretik Al-andaluseko lurraldeak ez ziren inoiz ipar erreinukoen parte izan.

Bando Gerrak Bizkaian

Ganboarrak eta Oñaztarrak. Euskal Herri osoa dorretxez josia zegoen, dorretxe gehienak Bizkaian eta Gipuzkoan egon, hala ere, Arabako Iparraldean, Behe Nafarroan eta Ziberun badaude.

DIA 2

FEUDALISMOA: DEFINIZIOAK

(Hurrengo hiruak teoriak dira)

- Obedientzia eta zerbitzu harremanak (gerrarako askotan) sortu eta arautzen dituzten erakundeek osatutako multzoa. Basailutzarik gabe ez dago feudalismorik (Ganshof, Boutruche).
 - Jauna (el jefe), zenbait pertsona hartzen ditu eta lurak ematen dizkio. Horren truke, zerbitzu militarrek.
 - Zaldunak = Aristokrazia gerlaria
 - Jaunak eta zaldunak feudalismoaren piramidearen goialdean kokatzen dira.

- **Gizarte mota bat**, non aristokrazia gerlaria eta menpeko nekazalgoaren arteko funtsezko bereizketa da antolamenduaren ezaugarri nagusia (Marc Bloch).
 - Marc Bloch esan zuen feudalismoa gizarte mota bat zela, menperatuak eta menperadoreak zeuzkana
 - Marc Bloch → Historialari famatu bat, historia nola egiten den aldatzen lagundu zuen. Está guapa su historia.

- **Gizarte egitura bat**, non elite menperatzaile batek (jauna), gehiengo menperatu bat erabiltzen dute produkzio indar gisa (Bonnassie, Bois)
 - Zabaldueña da.
 - Feudalismoa sistema bat da.

“Erregimen soziala, nekazarien lanaren soberakinaren konfiskazioan oinarritzen zena eta soberakin horren banaketa talde menperatzaileen artean basailutza sareen eta konpentsazioen (*feudoen*) bitartez bermatzen zuena”

P. Bonnassie

- **Definizio orokorra** → Erregimen zaharreko antolaketa ekonomikoa, soziala eta politikoa, XI. mendetik XVIII. mendera.
 - Gizarte harreman ekonomikoa eta sozialak baldintzatzen zituen sistema.
 - Berez feudalismoa ezagutzen dugun bezala, ez zuen gehiegi iraun
 - XI. mendetik XIII. mendera → Feudalismo klasikoa.
 - XIV. mendetik XV. mendera → Feudalismo baztartarra.
 - XV. mendetik aurrea → Feudalismo aurreratua.
 - Frantzia Iraultzan deusestatzen dute, baina beste herrietan mantendu

EUROPA FEUDALAREN SORRERA

- **Feudalismoaren ezaugarria:** elkarrekikok betebeharren harreman pertsonaletan oinarritutako sistema politikoa, feudo baten bidez egituratuta (lurralde-ondasun)
 - Feudo→ Contrato por el cual los soberanos y los grandes señores concedían, en la Edad Media, tierras o rentas en usufructo y quien las recibía se obligaba a guardar fidelidad de vasallo y prestar determinados servicios y obligaciones.
 - Jaurgo→ Feudoak ematen zutenek, hau da, boterea zutenek
- “*Primus inter pares*”= lehenengoa berdinen artean→ Erregea nobleen artean.
- **Ekoizpen modu feudala** → Aristokraziak lurra kontrolatu eta nekazariak lantzen duten nekazaritza-sistema.
 - Botere publikoaren idea existitzen zen, zergak ordaintzen zituzten hauen zati bat errepideak, lan-publikoak etab. egiteko bideratzen ziren baina zati gehiena errege eta aristokrazia jasotzen zuten.
 - Erlazioak batez ere pertsonalak dira→ Nik zuri zerbait ematen dizut eta zuk niri “*fabore*” hori bueltatu behar didazu.
 - Nekazariak menpeko klase-soziala ziren
 - Errege botera ez da hainbestekoa, askotan jauntxoek erregea baino botere gehiago izaten zuten.
 - *Primus inter pares* → Goikoak denak berdinak dira. Ez dago pertsona bat botere gehiago edo gutxiago duena, denak berdin.
- **Gizarte feudalaren ezaugarriak** → Botere erreala ahultzea eta, ondorioz, autoritatea zatikatzea, harreman politikoak lurraren kontrolean oinarritzen direlako, eta morrontza / joputza hedatzea
 - Feudalismoaren sorreran botere publikoaren pribatizazioa eman zen.
 - Feudalismoaren ezaugarria → Elkarrekikoko betebeharren harreman pertsonaletan oinarritutako sistema politikoa, feudo baten bidez egituratuta (lurralde-ondasuna).
 - MORRONTZA / JOPUTZA → Lurrari lotuta dagoen pertsona. Ez da esklaboa.
- **Sorrera** → 1000. urtean Iraultza Feudala eman zen → Botere publikoaren pribatizazioa. Hau jaun-feudalak ezarriko dute. Ia guztiz indarkerian oinarritzen da (iraultza eta iraultza ondoren egongo diren lanak... indarkeria edota mehatxuen bitartez emango da).
 - **2 teoria feudalismoaren sorreraren inguruan:**
 - Kontinuistak → Feudalismoa modu ebolutibo eta natural batean agertu zen, eta momentu batean ia inor konturatu gabe batzuk jaun bihurtu ziren, jaurgoekin.
 - JAURGO→ Jaun batek duen lurra.
 - Ruptuistak → pixkanaka gauzak aldatzen hasi ziren, bapatean aldaketa bortitz bat ematen da, horri iraultza feudala deitzen zaio

- IRAULTZA FEUDALA → Botere publikoaren pribatizazioa da. Pribatizazio hori ezartzen dutenak jaun feudalak bihurtuko direnak dira, normalean indarraren bidez mantentzen dute boterea, edo mehatxuak eginez. Libre ziren nekazariak menpeko bihurtu ziren, gaztelus bete zen eta jaunek biolentziaren kontrola zuten ez monopolioa.
- **Interpretazio arazoak** → Anakronikoa da Erdi Aroko esfera publiko eta pribatuen artean bereiztea, eta, beraz, ez zen aldaketa esaguratsurik izan Inperio Karolingioa desegin ondoren.
- 888tik 1100era bitartean gertatu ziren aldaketa sozial eta politikoak ez ziren estatu karolinjioaren kolapsoaren ondorio izan, estatu karolingioaren bilakaera baizik, tokiko gobernuaren areagotzearen ondorioz.
 - Teoria eboluzionistek azalduko dute 888 1100 artean eboluzio jarraitu bat egongo dela
 - Teoria rupturistek 1000 urte aldera aldaketa oso handia eman zela azaltzen dute

AURREKARIAK (IX-X. MENDEAK)

- **Aldaketak:** Tituluak (nobleak, kondeak...) ez ziren tituluak, zerbitzari publikoak baizik, hasiera batean soldatak dirutan jasotzen zuten, funtzionario moduan lan eginez (polizia, administratzailea, lurraren kudeaketa...). Momentu batean zerbitzari-publikoak soilik izan arren eta erregearen soldata jaso beharrean, kudeatzen duten lurren zerga guztiak beraientzat izango dira.
 - Ematen didan lurra, betirako nirea izango da (erregearena, baina nik kudeatuko dut). Hiltzerakoan, pues ya no.
 - Zerbitzu publikoa leku konkretu bateko zergekin ordaintzen zen → Onura hauek erregeak ematen zituen eta, behar izatekotan, kentzen zituen → Patrimonializatzen dira pixkanaka.
- X. mendean ugaritu egin ziren gazteluak (gotorlekuak) Europan zehar → Lehenagotik ere bazeuden, baina gehiago egiten dira (XI. mendetik aurrera biderkatuko dira) → Erregeak eta bere ofizialek kontrolatutako eraikin publikoak → Gaur egun gutxi mantentzen dira.
 - Gaztelu-zainak esan beharrean BIKARIO hitza erabiltzen dute → Alcaide gaztelera → Ordezkarria zen, gaztelua zaintzen zuena 10-15 soldaduekin.
- Aristokrazia boterea irabaziko du IX. mendearen amaieratik → Aristokraten arteko tokiko lehia eta liskar geroz eta handiagoak → Erregea saiatzen da aristokraten arteko liskarren artean bakea ezartzen baina bere boterea ahultzean ez dago modurik bakerik lortzeko. Hau da, aristokratik interes lokalak izango dute, hau da,

aristokraten lurraldeak gehiago preocupatu inperioko lur guztiak baino. Honen ondorioz, aristokraten lizkarrak areagotu.

- Zerbitzu militarren "elitizazioa" → Gerrara joaten zirenak aristokratak ziren → Aristokrata handiek ejertzito pribatu txikiak osatzen hasi ziren. Hasieran, armada handiak nekazariekin bat, baina, aldaketak sufritu eta armada pribatuak eta txikiagoak.
 - Erregeak gerrara joaten zirenean, ez zuten nekazariak deitzen, bakarrik aristokratak, orduan gerra txikiagoak izango dira.
 - Erdi Aroan zehar, bakoitza bere armak izan behar zituzten gerrara joan ahal izateko eta aristokratek (nobleak) armak zituztenez, nekazarien kontra gerra beti irabazten zuten.

FEUDALISMOA: ALDAKETA EDO IRAULTZA? → INDARKERIAREN UGALKETA EUROPAN

- **Bortizkeria hiru norabideetara:**
 - Gorantz: Erregearen aurka, honek ez zuelako egoera berria onartu nahi,
 - Horizontala: Feudalak haien artean (aristokraten eta gazteluzianen artean), lehiakortasunaren ondorioz eta influentzia eremuak hedatzeko.
 - Beherantz: Feudalak nekazarien aurka, hauen menpekotasuna bermatzeko. Zergen igoeragatik eta pribatizazio dela eta.
- Hego Frantzia → 980-1030
 - Hugo Kapetok erregea bihurtzerakoan, jende askok ez zuten onartu eta matxinada txikiak ematen hasi ziren (Frantzian zehar).
 - Ondoren iparraldera zabaldu zen ere.
 - Bortizkeria neurrigabea eta eremu askotan txiki matxinaden bidez → Iraultza feudala
 - Ondoren Kataluniara zabaldu zen.
- Katalunia → 1020-1060
 - 1020tik 1030ra bortizkeria mugagabea.
- Ingalaterra → 1066
 - Urte bakar batean ezartzen da feudalismoa → Gillermok Ingalaterra konkistatzen du → Normandiatik Ingalaterrara. "Hastings bataila ondoren"
- Nafarroan → 1070-1090
 - Erregea hiltzen dute, Antxo IV. Amildegi batetik bota zuten.
 - Errege berria onartu zuen egoera berria.

Nola hasi zen hau?

- Gaztelu-zainek gaztelua zaintzeko soldadu txiki bat zuten → 4 / 5 pertsona → Hauek hasten zituzten matxinadak, nakezari aberatsak

- Aristokratek goranzioak izaten hasi ziren haien gazteluak defendatzeko. Normalean 10 zaldi izaten ziren, oso ejerzito txikiak. Aristokratek konturatu ziren haien botere militarra batzen bazuten erregeak ezin zuela ezer egin. → Matxinada txikiekin hasi ziren nahi zutena lortu arte.

1100. URTEA

- Nahiko azkar eman zen feudalismoa Italia iparraldean.
- Bertako zerbitzari publikoak, Enperadorea Aita Santuaren kontran borroka zegoenean, aprobetxatu zuen matxinadak egiteko.
 - *Milites* → Militarrak/ Soldaduak → Tokian tokiko nekazaririk aberatsenak (se podían permitir cotas de malla) Dirua dute armamentua izateko. Zaldunak izan ohi ziren.
 - Ondoren, *milites* hitza kendu eta zaldunak deituko dira.

Gerra zibilak aprobetxatzen zituzten matxinada txikiak egiten zituzten.

Los conquistan, les dicen a los agricultores y demás lo que les tienen que dar (a los jefes). Una vez terminan con todos sus suministros y todo, queman el pueblo. Luego, cuando reabran el pueblo, ya sabrán que tienen que hacer y que no, para que no les vuelva a pasar.

Erresistentzia aurkezten zuten nekazariak, bakarrik zeuden, ez zen existitzen kolektibotasun hori.

Hacen control social despues de imponer su poder, con patrullas a zaldis, con el gaztelu en lo alta y demás→ Es decir despues de haber impuesto el poder este es el metodo de mantenerlo

Pensamiento de clase social lo consiguen antes los jaunas y demás, los nekazaris en cambio, no pq no se lo permiten por el control social ya que son más y quieren evitar las iraultzak.

El nekazari que se nego a las imposiciones del jauna fue matado como ejemplo pa los demas

Talde-presio→ Todos se convirtieron jopus por imposicion y a los q son libres se les increpa para que lo hagan

Eliza parte hartzen zuen prozesu honetan. La iglesia era una cabrona y jugaba con las personas diciéndoles que por todo lo que han hecho van a tener difícil llegar al paraíso, pero si les dan la mitad de alguna cosa tocha, pues que igual sí iban al paraíso.

Así llegó al poder que tiene también hoy en día.

A partir de la siguiente clase, los aristocratas seran JAUN FEUDALAK.

ARISTOKRAZIAK BOTEREA PATRIMONIALIZATZEA

- Feudoak **konfiskagarriak** izan ez daitezten lortu.
 - Basailuak feudoaz gozaten du jaunarekiko leiala den bitartean → Praktikan, bizitza osorako bihurtu.
 - Beti izango da feudo hori bizitza osorako, eliteen arteko harremana nabaritzen da: leialtasuna feudo baten truke, leialtasuna ... truke
- Dohaintza herentziazko betiko bihur dadin lortu → Seme-alabak gurasoen oinordeko.
 - Honekin batera leinuak sortzen hasiko dira.

Auxilium et conxilium lortu feudo bat lortzerakoan

- *Auxilium* → Edozein motatako laguntza (militarra, politikoa, ekonomikoa...)
- *Conxilium* → Konsejua

ALDAKETAREN ONDORIOAK

- Lur eta eskumen publikoen **pribatizazioa** → adibidez, justizia edo zergak jasotzeko ahalmena. Horrez gain, armada ere pribatizatu egiten dira
 - **Ejertzitua** → Biolentzia pribatizatzen da. Armada pribatua. Zaldunez osatutako ejerzitua eta jaun bakoitza bere armada dauka eta erregeak behar izatean jaun feudal guztie deikuntza bat egin.
- **Jaurgoa ezarri zen**, bi bide nagusi jarraituz
 - Lehen zerbitzu publikoa betetzearren ordainsari gisa zeukatena bereganatuz
 - Bortizkeriaren bitartez agintea ezartzea eremu konkretu batean.
- **Erregeen eraztuna** → Egoera berria onartu → Matxinoen eskaerak onartu eta leialak izan direnak saritu.
 - Leialak direnak saritu zien → Jaurgoak emanaz.

Zergak desagertuko dira eta nekazariak ordainduko dituzten zergak, tokian tokiko jaunei ordaindu behar dizkietenak dira.

Feudalismoa fragmentazioa da. Leku bakoitzeko jaunak justizia zerga-sistema... aukeratuko ditu

Jaurgoa = Feudo, erregea menperatzen duen lurra.

Hasta aqui iraultza feudala

Apartir de aqui feudalismoaren ezaugarriak

MORROIAK / JOPUAK

- Ez ziren libreak → lurrari lotuta zeuden
- **Lotura pertsonal** baten bitartez jaunaren menpe bizi ziren → kondizio **heredagarria** → libre izateko manumisioa. (esklabu bati askatasuna eskeini)
- **Zamak** (lan zerbitzuak, isunak...) → jopuen bizitzaren aspektu guztiak kontrolatzen zituzten → zamak **errekonozimendua** adierazten zuten.
- Ekoizpen ekonomikoan **erabakiak** hartzeko ahalmena

- Esklaboekiko **ezberdintasunak** → Lurraren gaineko eskubideak → Herentziaren transmisioa, salerosketak... → “*Qui nichil habent extra ventrem*” (Mickleover, 1280).
 - Bertako Jaun-feudala, jopuen ondare guztiak konfiskatu zituen. Ondoren, nekazariak kexa egin zuten, beraiena zela esanez, baina jauna esan zuen “zuen daukazuen gauza bakarra sabelaren barruan daukazuena da”. Orduan, nekazariak, beti bezala, jauna esaten zuena egin behar zuten.
- Nekazari libreak ere bazeuden, gutxiengoa osatzen bazuten ere.
- Jopuak / Morroiak → EZ DA BASAILU BAT edo jaurgoen zamen menpe daudela
 - Jopuak jaunaren lurretan biziko du, baina, autonomia handia dauka nola lantzen duten lurak: ze produktu landatu eta noiz... Urte amaieran landatutako portzentai bat jaunari eman.

Korbea → Lan zerbitzuen izena.

Izunak eta zergak ordaindu behar dituzte.

Zamen bitartez, jopuen bizitzaren aspektu guztiak kontrolatzen dira (jaiotza, ezkontza, lana, nola lortu elikagaiak...). Zama, kontrola bermatzeko elementu garrantzitsuenetarikoa da. Jutzizia eta biloentziaren bitartez.

Zama→ Erakusgarri publikoa, demostratzen duena bere gizarte sozial klasea adierazten duena. Adb: norbaiten lurra lantzea

LANDA-JAURGOA: Jaunen kontrola nekazarien gainean

- **Landa-gizartea:** lurraren errenten balioa, zergak desagertzearen ondorioz
- **Jaunen jabetzaren hedapena,** nekazarien kontura → Nekazariak menpekotasun-erregimenean sartzen dira
 - Nekazarien kontura. Lehen libreak ziren nekazariak, orain jopuak bihurtzen dira eta lurak jaunari eman behar die.
- **Jaunen boterearen bi ardatz**→ Botere militarra, gotorlekuan eta gerlarien kontrolean gorpuztua → Jaunen **eskubideak**→ Beren lurretan bizi diren pertsonak epaitzeko ahalmena eta errota erabiltzeagatik edo zubiak eta aleak gurutzagatik tasak ezartzeko gaitasuna→ lan zerbitzuak
- Botere publikotik (**justizia**) jaunaren boterera igarotzea → Immunitateek (jaunaren lurak errege-ofizialen eskumenetik kanpo zeuden) → **Ban jaurgoa / jaurerri juridikzionala** sortu→ Jaunen agenteak eta menpekotasun sareak → **Azpi-enfeudazioa:** Basailu txikiak eta jaunarentzat lan egiten duen jendea

JAURGOEN AURREKARIAK: Goi Erdi Aroko Villa-k

- *Villa* → Landa esplotazio handiak, aro karolingioan garapen gorena izan zutenak, Loira eta Rhin ibaien arteko lurraldeetan. Erromatik etortzen dira.
- **Bi osagaiek osatutakoak:**
 - **Erreserba** -jaunari zegokion zatia, jaun feudalaren lur propioa, normalean uzta lantzen da hemen (garaiko uzta)

- **Maiztertzak** - esplotazio txikiak, *mantsoak* ere deituk
- Erdi Aro Betean jaurgoak heredatu zuen banaketa hau, baina funtzesko aldaketekin

JAURGOA: Definizioa

- Erdi Aroan, hitz horrek, eliteetako pertsona batek edo pertsona-multzo batek, bere **menpeko gizakien lanaz probesteko baliabide guztiak** aipatzen ditu → biztanleriaren gaineko kontrol politiko eta soziala ezartzeko esparrua → noble kopurua hazi, nekazariak egindako lanaren kontura
- Jaurgoaren burua **jauna** deitzen zen, latinez, *senior* edo *dominus* hitzak erabiltzen ziren esangura hori adierazteko → emakumezko andere feudalak ere bazeuden → jaurgoa eta gaztelu asko ez ziren zuzenean kudeatzen, ordezkarien bitartez egin zen.
- Jauna → **Nobleziako edo zalduneriako kidea** izaten zen → **Elizako hainbat prelatuk** ere (abadeek=monastegien buruzagia, apezpikuek) horrelako eskubideak eduki zitzaizketen → Zenbaitetan, **hiriek beraiek**, beren inguruetako herriekin, jaunen antzera jokatzeko zuten, menpekotasuna ezarriz, **jaun kolektiboak balira bezala**.
- Jaurgoaren sorrera eta loraldia **Erdi Aroan** kokatzen bada ere, **Europar Erregimen Zaharreko mendeetan** zehar iraungo, Iraultza Frantsesaren garaira arte, **Iraupen luzeko erakundea izan zen** (XI - XVIII. mendeak).

Ez da berdina noble bat izatea eta jaun-feudal bat izatea. Jaun-feudal guztiak nobleak dira. Noble guztiak ez dira jaun-feudalak.

JAURGOA

Bi osagaiak:

- Erreserba → Jaunena.
 - Basoa → Esaten da Erdi Aroaren eraikuntzak eta ia dena egurrez egiten zuten, horregatik basoa zuten.
 - Hala ere, ehizatze eta janaria hartzeko. Basoa Jaun-Feudalena izango da, haien aisialdirako ere
- Mantsoa → Jopuena → Lauki bakoitzean jopu familia bat bizi da. Lauki horretan, lantzeko lurra dago, etxea berriz “en la aldea” “herrixkan”.
 - Lur komunalak → Guztion lurra dira. Hemen barazkiak landatzen dituzte eta hemendik ateratzen dena, herri osorako da. Hala ere, zati bat jauntxoari eman beharke zaio.
- Hauen artean Errota eta Labeak daude → Publikoa zen, baina pribatizatzen zen, zergak areagotuz ekintza mota hauetan
- Gaztelua → Defentzarako eta kontrolatzeko → Normalean herriaren alboan.

Errenta feudala → Jaunari eman beharreko errenta.

JAURGOKO ZAMA ARRUNTENAK

- Derrigorrezko edo **korbeak**, jaunaren **erreserban** doanik egin behar zirenak → Bideen mantentze-lanak edo gazteluak konpondu → Merkataritza garatu ahala, soldatapeko jornalarien lanaren bidez ordeztuko ziren.
 - Jauna gazteluan bizi da, eta batzuetan konpontzeko beharra dago, beraz jornalariak kontratatu, janaria eman konpontzearen trukez.
 - Bideak konpontzea → Bideak jaunaren ikuspuntutik inportanteak ziren merkataritza egiteko, honekin batera, bidesariekin dirua lortuko dute.
 - Jaurgo bi zatitan banatu: jaunaren erreserba eta mantsoak.
- **Zentsuak** edo **errentak** → Etxebizitzagatik eta etxeari loturiko lurak ustiatzeko eskubideagatik → Hasieran ez ziren erregularrak, gero urtero ordaindu behar. Lehen zeuden zerga publikoen jarraipena; lehen erregeari eta gero jaurgo bakoitzari. Orduan, errenta mota gehiago sortu.
 - Jopuek ordaintzen dutena **ERRENTA FEUDALA** da.
 - **Hamarrena** → Elizaren partea
 - Jopuek indibidualak (banaka jopu bihurtzen ziren) zirenez depende ze errezistentzia jarri duten gehiago edo gutxiago ordainduko dute.
 - Jopuek banaka bihurtzen ziren.
- Jaunaren **monopolioak** (*banalitateak*) → Errota eta labearena ziren nabarmenenak → Jaunaren instalazio hauek **derrigor** erabili behar ziren, tasa ordaindurik.
 - Jaunak soilik izan ahal zituzten errotak.
 - Errotak komunalak/publikoak ziren, baina, errotak hartu iraultza feudala eta gero, pribatizatu ziren jaun feudalek hartu zituztelako; nekazari libreek lantzen zuten hauek jateko eta errotaren erabileraren truke ordaindu behar zuten (errotaria: jaunaren zerbitzuan dagoen jopua → errotaren ordainketak kontrolatzeko). Kobratzeko sistema azkartzeko erregearen ordezkari bat joaten zen nekazarien etxe bakoitzera, tarifa plana bat eskeintzen zuten: rollo por las personas que habian en cada casa pagaban y al ser crios pagaban menos.

Ikusi ditugun 3 hauek tipikoenak dira, Frantzia batez ere ikusten direnak.

- **Heredatu** edo **ezkondu** ahal izateko jaunaren baimena beharrezkoa izan zitekeen, **tasak** ordaindurik → Ondarearen transmisioa kontrolatu. Tasa finko bat da.
 - Leku batzuetan ez zen asko ordaintzen, baina, garrantzitsua da sinbolismoa dela eta; "baimena eskatu behar delako".
 - Jaunari baimena eskatu behar zioten ezkontzeko.
 - Jopu bat bere jaurgoko beste jopu batekin ezkondu behar zen. Eta beste jaurgoko batekin ezkontzen bazen beste tasa bat.

Bizi iraute ekonomikoa denez; garapen teknologikoak ez zeuden reinbertitu ezizn zutelako eta erresistentzia ahultzen zuen jaunek honen bidez

- **Basoa** → Zirkulazioa, egurraren ustiapena eta ehiza → **Lur komunalak** erabiltzeagatik ordaindu behar.
 - Basoa JAUNAK BAKARRIK erabili ahal zituzten, ehizatzeke.
 - Jopuek tasak ordainduz eta baimena eskatuz, zuhaitzak moztu ahal zituen egurra lortzeko.
 - Iraultza feudalaren ondorioz, baso batzuk komunal izaten jarraitu ziren baina, beste batzuk pribatizatu ziren erresebaren barnean sartuz.

Jaurgoak osatzearekin, Europako morfologia aldatu zen. iraultza feudalaren aurretik, herrizkak zeuden baina, Goi erdi aroan garrantzia gehiago hartu herriak eta boterea ez zentratu hirietan. Jaurgoen arteko mugak ezartzean herriak sortzen ziren. Herrizka bakoitza bere legeak zituztelako. (Hiri-estatuak antzekoak, baina herrietan eta no tan a lo bestia).

- **Bestelako zamak:**
 - Bidesariak → -Hirietan dauden ateak defentzarako eta bidesariak kobratzeko balio dute.
 - Aterpea emateko beharra → Batzuetan zaldunak jopuen etxeetara joaten ziren eta jopuek behartuta zeuden zaldun hori elikatzeko, ohe bat emateko, bere animaliak elikatzeko... → Bere boterea erakusteko egiten zuten, sinbologia berriz garrantzitsua, si no pa q necesita el rey ir a la casa de un jaurgo resumiendo, hacerlo aposta para joderles-
 - Merkataritza lehentasuna → Zama ekonomiko bat da → Jaunak dauka merkataritza lehentasuna → Urte batean uzta on bat egon bada eta zerbait sobratzen bada, jopuek ezin izango dituzte bere produktuak saldu; jaunek, berriz bai → Horrela jaunak hasieran prezio altua saltzen du uzta hartu dutelako eta merkaturian bakarrik dago jaunak bereganatutako uzta, orduan jaunak saldu nahi duen prezioan, gero, jopuek merkataritza egiterakoan uzta soberakin honekin, uzta ez monopolizatua egotean prezioa jeisten da.
 - Opariak → No ha dicho nada
- **Parrokia patronatuak:** Jaunak tenplu bat fundatuz gero edo tenplu hori bere babespean egonez gero, berari **zegozkion erretorearen izendapena** eta berak hartzen zituen **elizaren errentak** (hamarrenak batez ere).
- **Pertsonen gaineko boterea:** Justizia emateko gaitasuna → Epai arbitrarioak → Erabakien kontra ezin joan.
- **Jaurgo “banala” edo juridikzionala** → Justizia, ejertzito pribatuak eta batzuetan txanpona jaulkitzeko eskubidea (bakarrik leku batzuetan gertatzen zen txanpon kontu hau)
 - Ban jaurgoa → Ejerzito pribatua (bortizkeria) eta justizia (jurisdikzioa)

WORCESTER-eko ELIZBARRUTIA	
Diru sarrerak	
1211-1212	345 libera

Fecha	Mil y pico
-------	------------

Erresistentzia kolektiboak

XIII. mendetik aurrera ematen da, 100 urteko eta gero ematen da

MORROIEN ASKATASUNA

- Jaunen “eskuzabaltasunaren” ondorioz askatasuna jaso → Oso arraroa
- Askatasuna eros zezaketen → XII. mendetik aurrera banaka edo kolektiboki.
- Nekazarien erresistentzia aktiboa eta pasiboa → **Askapenak** jaso → Bakarkakoak edo kolektiboak → Zamen arintzea (korbeen gutxitzea), petxa orokorrak, askatasuna.
 - Morroia berez, ez da librea. Jauna askatasuna emango dio. Askatasuna lortzeko 3 modu daude:
 - Jaunaren askatasuna → Le da la venada y les deja libres. Eskuzabala izatea.
 - Jopuek beraien askatasuna erosi ahal dut → Gutxitan ematen da.
 - Petxa orokorrak → Jaunek ezartzea zerga bakarra, zerga orokorra, eta banaka ordaindu behar ez dena.
 - Honekin, jaunek gehiago aterako dute, baina nekazariak ez dira tontoak, zeren eta zerga finkoa izanez, urteak pasa ahala, gero eta nekazari gehiago izango dira eta zerga bakar hori ordainduko dute, baina gutxiago (jende gehiago direlako).
 - 1347 → Peste Negra / Izurrite beltza → Jende asko hil egiten da, orduan, gehiago ordaindu.
 - “Jakeri” o algo así → Frantzia iparraldean iraultza bat egon zen, non nobleak eta elizgizonak hil zituzten → Baina koadroa nobleak eta elizgizonak irudikatu.

GIZARTE FEUDALA: Nekazalgoa

- Jaunaren lurak → Mugak halabeharrez sortu behar dira eta horrela gaur egun ezagutzen ditugun herriak sortzen dira.
- Herrietan, kanal txiki bat ipiniko da herriaren erdialdean, bertan soberakinak gordetzeko (de todo, huele muy mal).

- Erreserbak
- Mantsoak → Populaketa eta ekoizpen unitateak, familia baten edo familia multzo baten mantenurako.
 - Etxebizitzak → Lastoz, adobez, adarrez eta egurrez egindakoak normalean. Sogekin lotu.
 - Oso erraz egiten dira. Txikiak, 50-60 m².
 - Zuloak egiten zituzten, oinplano bezala. Eta gero goian etxea egin.
 - Materialak ez dira oso egonkorak, horregatik, honen ondoren, podium bat moduan, harriak jartzen zituzten behean, oinplanorako.
 - Hain estruktura sinplea da, zein atea dute, tximinia ez dute eta batzuetan leiho bat dute, edo agian ez dute. ABAJO
 - Gela bakarra da, familia eta abereentzat. Familiaren eta abereen espazioa banatuz joan zen.
 - Denbora pasa ahala, gela gehiago egiten dute, familia eta aberea bereizten.
 - Eta ondoren, sukaldea, logelak eta abereak bereizten. Erdi Aro osoan zehar mantendu eredia
 - Gero → Beste banaketa bat eman zen, sukaldea eta logela komuna bereiztuz.
 - Sukaldean, janaria egiteko, sua behar da eta kea ateratzen du, baina ezin dute zulo bat egin teilatuan, bestela euria, hezetasuna... sartzan da. Horregatik, etxea kez beteta zegoen.
 - Altzariak → Gutxi eta landugabeak. Mahaia, esertzeko bankuak, ez zeuden oheak: lurrean jarritako lastoan lo egiten zuten.
 - Lur zanpatuz egindako zorua. Kasu batzuetan harriztatua.
 - Aleteak → Aleteak gordetzeko → Granero
 - Ehundegiak → Josteko gela baku eta mahai batekin nahiko txikia.

NEKAZARIEN EGINBEHARREKOAK URTAROAREN ARABERA

Urte osoan zehar lan egiten zuten 24/7.

- **Udazkena** → Mahatsak bildu (mahatsak izatea aberastasunaren irudia zen, normalean ez zegoen.
- **Uda** → Uzta batu.
- **Udaberria** → Lurra txukundu.
- **Negua** → Josi, herra mintak konpondu...

Urte sasoiak erdi aroan bizitza gidatu

Erdi Aroan → Emakumeak eta gizonak etxetik kanpo lan egiten zuten, lan berdina egiten.

NEKAZARIEN BIZIMODUA

- **Bizi itxaropena:** Umeen hilkortasun tasa altua (5 urte bete arte) → Hortik aurrera %40ak 50 urte bete → %20ak 70 urte. Gaixotasun altua medikuntza atzeratua.
 - 10-11 urterekin **lanean hasi**, aurretik soilik lagundu
 - **Berinsfieldeko** (Oxfordeko) hilerreiko adibidea:
 - Emakumeen erdia 30 urte bete aurretik hilda → 26 gizonen artean, zortzi 30 urte bete aurretik hil ziren → Biztanleriaren %10a soilik ailegatzen 45 urte izatera (ume asko ez ziren ehorzten helduen hilerrietan; ez zeudelako batailatuta oraindik)
 - Artikulazioen **higadura**, bizkar **arazoak**... → lanaren ondorioz sortutakoak → Inork ez zuen **hartz** bat galdu, 30 urte bete aurretik (**txantxarra** artaroa) → **Infekzioa** bat izatekotan ez zegoen sedotzerik
 - Hezurretan beti higadurak, malformazioak... izaten dituzte. Hartzak berriz, mantentzen dituzte.

- **Janaria:** Askotarikoa, bate ere **zerealak**, barazkiak eta esnekiak → **Okela** ez oso maiz (abereak lan egiteko, urteko egun jakin batzuetan soilik) eta **arrain** gutxi (baimena behar) → Edateko, esnea edo graduazio gutxiko alkohola.
 - Gozariak → Oloa (avena) eta esnea.

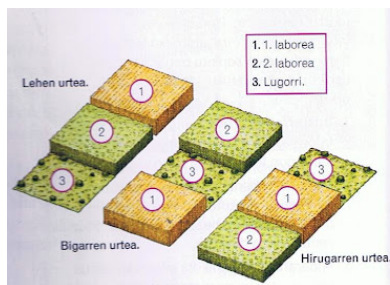
- **Janaria:** Askotarikoa, batez ere zerealak jaten zuten, nsk eta nsk. Barazki nahikotxo jan, esnekiak (edateko eta gaztak), okela gutxi (abereak lanak egiteko behar dituzte), arrainak gutxiago (kostan igual bai, ibaian ez jaunarena zelako eta baimena eskatu behar zelako). Gosaria oloa (avena) esne apur batekin. Lan egitera okel apur bat (baldin badago), tipula bat, gazta eta ogia. Afarian asko jan, baina ingrediete berdinekin. Gehien edaten dutena alkohola (1-2 gradu) eta esnea (egosi behar da). Europako iparraldean garagardoa edango da. Gaztelan, adibidez, ardoa, eta Euskal Herrian sagardoa.

- **Janzkerak:** Kotoiz, lihoz eta zetaz egindako janzkera (transpiratu hezetasuna xurgatu) → Gutxitan garbitu → Urtaro guztietan berdin.
 - Eta gero, neguan normalean, ardi-larrua jarri eta ya.

EUROPAKO BIZTANLERIAREN BILAKAERA (650-1340)

- Hazkunde **jarraia** eta **metatua**, nahiz eta ezberdintasun geografikoak eta noiz behinka epe laburreko **etenaldiak** (izurriteak, epidemia handia “tregoa”...) izaten dira.
 - Populazioaren hazkundera ematen da, batzuetan etenaldiak. Honekin batera, hazkunde ekonomikoa ematen da, baita nekazal hazkundera ere.
- Ondorioak (laburbilduz, Biztanle gehiago=garapena)
 - Nekazal hazkundera
 - Estentsioa halabeharrez → Garapen tekniko eskasa → Jopuek ez dituzte soberakinik, orduan, ez dute inbertitzen garapen teknologikoak egoteko, eta nola jaunari ez zaio inporta, pues se queda ahí estancado.
 - Nekazal produkzioaren igoera → Biztanleriaren gorakada.

Lugorri sistema → Todos lo sabemos

LUBERRIAK

- Gero eta jende gehiago behar zutenez, gehiago produzitzeko, ba lur berriak behar dituzte, horretarako → **BASOAK MOZTU**. xd
- **Luberritzeak** → Hazkundearen eragileak
- **Hedapenaren mugak** → Teknologikoak, geografikoak, ekologikoak...
 - Gero eta lur gehiago izan nahi dute, eta bukatzerakoan, Europa ez dena joaten dira (los putos alemanes) (por eso las Cruzadas, contra Lituania, Prusia...)
- **Hobekuntza teknikoak** → Ez dira erabakigarriak, tresnerian eta ekipamenduetan zein metodoetan.
 - Hazkundera nekazarien lanean oinarritzen da.

6. ELITE FEUDALAK

BASAILUTZA, OMENALDIA ETA FEUDOAK

- **Basailutza** elite libreen arteko gizarte harreman bat, zerbitzuak eta fideltasuna bideratzeko → basailua EZ DA jopia/morroia → **Protagonistak:** nobleak zaldunak, elizgizonak... (basailuak)
 - Elite kideen arteko harremanak egon behar dira.
 - Bi pertsona ditugu: Batek fideltasuna jasotzen du eta trukean sari bat ematen dio. Leialtasuna eta zerbitzuak feudoaren truke emango dira.
 - Basailu bat zor dio fideltasuna jaun feudolari
- **Basailutza Bertikalki:** Bertikalki antolatzen den, estruktura soziopolitikoak → Basailu batek basailu propioak izan ditzake (azpi-enfeudazioa) eta jaun feudala izan daiteke → Erlazio politikoak egituratzen ditu: erresumen arteko diplomazian eta erresumen baita ere → Lotura guztiz pertsonala → Se le debe lealtad al que te da el feudo no a su superior. Adb, Konde bat feudo bat eman badit, berari leialtasuna zor diot ez erregeari
 - Piramide feudala → Erregeak basailua da eta bere basailuak ditu. Basailu horiek bere basailuak ditu... Gizartearen gainean kokatzen da, aristokraten eta nobleen kontua baitira (gizarteko gehienez %5-10 dira)
 - Azpifeudazioa → Erregearengatik jasotako lurra zatitzean piramidea osatuz
- Basailu bihurtzeko → **Erritoak eta zeremoniak, "Omenaldia" deiturikoa:** Belaunikatzea eta eskuen elkartzea (*inmixtio manuum*) eta zina, erlikien edo Ebanjelioen aurrean zin egiten zituzten. **Inbestidura:** Feudoa sinbolikoki jasotzea
 - *Inmixtio manuum* → Hasieran hitzezko akordioak gero, idatziz egiten zuten, eskuiskribu bat zegoen.
 - *Inbestidura edo feudoaren donazioa* → Errituaren bigarren parte da. Basailuaren donazioa da. Erregea eserita dago eta basailua zutunik makil edo zetro bat emango dio erregeari, botere juridikzionala emanez (balore sinbolikoa da)
- **Feudoaren donazioa** → Jatorri publikoa → Lurrak edo lurren gaineko boterea (**jaurgoa**), eskubideak, dirua (poltsa-feudoak) edo ondasun higiezin bat (baserri bat, adibidez) → Berebiziko dohaintzak, herentzia gisa leinu nobleetan mantentzen zirenak.
 - Demografia gora egitean → feudoak emateari utzi zuten jaun feudalek leialtasuna lortzeko helburuarekin, eskubide konkretuak eskeintzen zituzten, adb (errotaren kontrola)
- Jaunaren eta basailuaren **eginbeharrak** → Babesa eta leialtasuna laguntza eta aholkuaren truke (*Auxilium eta consilium*) → Jaun zuzenari (feudoaren emaileari) zor zaio soilik → Feudo hobereana ematen zuen jaunak lehentasuna izango zuen

zerbitzuak izateko (jaun "ligioa") → Armada pribatu txikiak (edo handiak) osatzeko ahalmena.

- Jaunak basailuari babesza zor dio eta feudoa ematen dio. Trukean leialtasuna eta *auxilium et consilium* (laguntza eta aholkua) → Consilium bi parte ditu:
 - *Consilium* → Jaun bakoitza bere auzitegi propioa dauka. Auzitegi horretan parte hartzen.
 - *Auxilium* → Urtero 40 egunez, ezer jaso gabe, gerrara joaten dira jaunarekin. Gerra luzatzen bazen, jaunak soldata bat eman behar die bere ejerzituan jarraitzeko, basailuaren kontratua amaitu bada ere.
 - Bi edo jaun feudal gehiago izaterakoan eta bien arteko gerra egotekotan, beti egon behar da gorago dagoena (jaun ligioa).
 - Jaun feudal bakoitza bere ejertzitua dauka.

GAZTELUAK, ARISTOKRAZIA ETA BOTEREAREN BEREGANATZEA

Adierazpenak (iraultza feudalaren seinalea, zenbaiten aburuz):

- **Eskumen publikoen pribatizazioa:** Justizia eta armada (batzuetan txanpona) → Ofizial publikoek beren barrutien kontrola galdu zuten → Aldaketa horren ondorioa: **ban jaurgoa**.
- Protagonistak: **gazteluzainak edo alkaideak** (*sire-ak*, bizkondeak) → **Apezpikuak eta abade** handiak: zenbait elizbarruti jaurgo juridikzional bihurtu ziren → lur-jabe handiak (beren lurretan juridikzio eskuratu zutenak)
- **Gazteluen ugalketa** (Frantzia eta Katalunian, batez ere, XI. mendetik aurrera) → Ingalaterran 1154an 274 gaztelu gutxienez → Landa eremuab zein hirietan: Norwich-en 98 etxe suntsitu; Lincoln-en 106.
- **Gazteluen funtzioa:** Militarra, soziala eta politikoa → Jaurgoko boterearen ikur eta jaunaren administrazioaren oinarria.
- **Gazteluen garapen arkitektonikoa:** Mota gazteluetako harrizko gaztelu konplexuetara.
- Gaztelua muinoetan ipintzen badira, pisua (harria) dela eta, muinoa desegiten da; orduan, lautadetan jartzen dira gazteluak, herriaren ondoan. Eta harresia harriz egindakoak eta ingurutik.
- Gazteluen eredia gero eta eredu konplexuagoak izango dituzte, bere funtzioak kendu gabe.
- Château Gaillard (Normandia) → Oso handia, 1196-98 artekoa. Suposatzen da setio asko iraunduko zituela eta oso ona zela, baina Frantzesek azkenean hartu zuten.
 - Defentza ona zuela esaten zen, defentza kontzentrikoa zelako (O algo así).

- Gazteluak harrizko dorre laukiak izango ziren; ondoren ere, dorre batzuk biribilak izango ziren (algo que se defendia mejor).
- Esaten da Galeseko gazteluak onenak zirela.
 - Ingelesak Gales hartzerakoan, lurraldea defendatzeko, gaztelu oso handiak egin zituzten, egun horietan esagutzen ziren teknika berriak erabiiz. ([Caerphilly Castle](#) → Muy guapo)
- Harria lortzea zaila da, orduan horregatik ere egurrez egiten zituzten, baita adreiluzkoa ere, porque era más barato.

ZALDUN BIHURTZEKO BIDE ANITZAK ETA ELITISMORAKO JOERA

- Zaldunak lehen “*milites*”-ak ziren, eta hauek nekazari aberatsak ziren.
 - Nobleen eta jopuen artean daude kokatuta. Libreak dira, baina ez eskubide asko.
- **XI-XII. mendeetan** → Iraultza feudalean *milites* bezala jaurdun zutenak → Nekazari ohiak, **gerra haien bizimodua** egin dutenak → Hasieran **ez ziren nobleak**, baina noble bihurtuko dira → Erritoak, ideologia propioa (boterea erakusten du), erlijioarekiko lotura eta bestelako **mistizismoa** sortu → Boterearen erakusgarria
 - Nobleen eta zaldunen **pribilegioak** nahasteko joera → **Ekonomikoak** jaurgoko zamen askapena eta zergeen aurreko abantailak → **Judizialak** parekoen epaiketa eta zenbait zigor ez ohortagarri ez aplikatzen.
 - Abantaila ekonomiakoak zituzten → Ez lan egin, ezta ordaindu behar. Bakarrik gerrarako prestatu.
- **Aristokrazia eta goi nobleziako kideak** (*kondeak, printzeak, sire-ak/jaun feudalak*) **erakarri** zituzten → Gazteluzain boteretsuenak ere talde horretan sartzen ziren → Indarkeriaren gurtza, gizartearen **militarizazioa**
 - Nobleziako familietan **herentzia lerrotik at** geratzen ziren semeak → *juvenis* (gazteak) → Guillermo mariskala adibide gisa
 - Emakumezkoak ezin dira zaldunak izan → Maskulinitatea goraipatzen da
- **XIII. menderako gerlari nobleen korporazioa ezarrita zegoen** → **Zalduenerian sartzeko bideak itxi ziren**: (talde oso eskusiboa denez eta boteretsua zenez bide oso neurtuak dira) Lehenego bi bideak ezinbestekak dira, baina edo bat edo bestea
 - Jaiotza (familia nobleetan)
 - Errege **pribilegioa**
 - Baldintzok beteta ere, **errito berezia**, gero eta garestiagoa eta konplexuagoa ezinbestekoa.

ZALDUNAREN INBESTIDURA

Hiru gauza behar:

- Zalduna bakarrik gizona izan ahal zen, eta zaldun bihurtzeko, beste zaldun bat bihurtu behar zuen.
- Tenían que pasar la noche en vela, luego bañarse, para estar limpios y arima garbitu. Eta gero, zina egingo zuten, zalduna bihurtzeko.
- Ondoren, eskuak gora ipini eta paje bat ezpata jarriko dio.
- Zaldunaren bi ikurrak:
 - Zaldia
 - Ezpata
- Jaunak zaplastekoa emango dio zaldun berriari → Les daban una ostia a forma de simbolo: era lo ultimo q sufrirían sin hacer una respuesta, a partir de ahí, a partir de que sufrieran podían responder. Luego se cambia pq q te metan un bofeton no sienta bn a nadie y pierdes el ohore y así. Y lo cambian por lo de las pelis con la espada que le da en los hombros.
 - Hau arazo batzuk ere ekarri → Maskulinitatea dela eta, eta gainera, maila altuetan, no puedes dejar que te peguen, porque estaría mal visto y quedarías mal delante de los tuyos, por eso luego se cambió a lo dela espada.
- Batzuetan inbestidura masiboak egiten ziren, 20/30 gizon aldi berean zaldun bihurtu.

ZALDUNAREN BIZITZA

- Entrenamendua **7-10 urterekin** hasi
 - **Paje** bezala arituko ziren, gauza ugari **ikasten**: olerkiak egin, abestu, armak erabili, zaldiz ibiltzen.
- **14 urterekin** ezkutari bilakatu
 - Beste ezkutari (bakarrik ezkutua eraman bere buruari) edo zaldunen aurka borrokatu entrenatzeko. Zaldiaren gainean borrokatzen ikasiko zuten, baita ehizatzen ere
- **18-21 urterekin zaldun** bihurtu
 - Erregeak, bere jaun feudalak edo beste zaldun batek bihurtu dezake ezkutari bat zaldun
 - Zalditeria astuna bezala joango dira gerrara.

3 ORDENAK:

- *Bellatores* → Zaldunak (nobleak)
- *Oratores* → Elizgizonak
- *Laboratores* → Nekazariak, lan egiten dutenak.

Elizgizonak guztiengantik otoitz egin behar du.

Zaldunak denbora galdu gabe.

Defendatu eta ohoratu behar du.

Eta nekazariak lan egin behar du.

ERDI AROKO NOBLEZIAREN EZAUGARRIAK

- **Familia estrategiak:** ezkontzak adostu; aliantzak antolatu
- **Ondorengo baten eskuetan** herentzairen kontzentrazioa → Behe Erdi Aroan maiorazkoaren sorrera
- **Herentzia-lerro nagusitik kanpoko seme-alaben egoera** alda zitekeen → Konponbideak: eliza, ezkontza estrategiak, zalduneria
-

ZALDUNEN KULTURA

- Sartzeko erritoak → **Inbestidura**
- Kultura eta **balore propioak:** biolentziaren gurtza, adorea, arma-elkartasuna, leialtasuna eta fideltasuna, kortesia, erlijiotasuna, ospea eta loria → Klase kontzientzia
 - Idealizazioak dira → Zaldunak izateko idealizazioa
- **Jarduerak** → Ehiza eta torneoa (XII. mendeko *hastilidium*-a) entrenamendu fisiko eta mental gisa → **Gerra** → Hobekuntza soziala lortzeko aukera.
 - Los zaldunak se lo pasaban bien en las guerras y en los torneos y en la caza...
 - 2 animalia ehizatu
 - Oreina → Arkua eta gezia erabili
 - Basurdea
 - Torneoetan → Taldekako kirola (2 talde) → Zelai handi batean emango da (erreka, basoa...) → Gerran egiten dena errepikatzea → Había gente que iba a mirar el torneo, tipo como para fichar a algun zaldun para su equipo o incluso, para mejorar las estrategias.
- **Gorteko giroa** → Maitasun kortesa, zalduneria ordenak, festak, erregearen ondoan egon (haciendo la pelota)...
- **Literatura** eta zalduneria → Idealizazioa → Olerki epikoak, gesta kantak, erromantzeak, biografiak → Zikloa mitologikoak sortu zaldunen baloreak zabaltzeko → XII. mendetik XV. mendera **Arturo Erregearen** kondaira sortu eta zabaldu egin zuten.

KATEGORIAREN INGURUKO KEZKA → HERALDIKA

- Armeriak zaldunen **zigiluetan** eta, batez ere, **beren ezkutuetan** agertzen hasi ziren, objektu horien osagaiak apaintzeko.
 - Al principio cada zaldun tenía un símbolo en sus escudos, ropas, ropa de caballo... Luego se ponía el símbolo del grupo.
- Lehen irudikapenetakoa 1136ko zigilu batean gordetzen da, Ingalaterran.
- Funtzio ...
 - .
 - .
 - .

- Arazoak:
 - Puede ser que haya el mismo símbolo en dos regiones diferentes, entonces se investiga quién lo utilizó primero.
 - Beraz jakin behar dute norena da bakoitza, euren identitatea baita.

GERRA ERDI ARO BETEAN

- Euren egitura soziala defendatzeko tresna da.
- Gizarte horren elementu zentrala.
- Gerrak gizarte osoa defendatzeko egiten dira, eta gizarte osoa egituratzen dute.
- Agintariak agintzen dute gerrara joaten direlako.
- Armadura, ezpata... ekipo guztia, garetzia da → Horregatik, herentzia moduan gordeko dira, beraien semeentzako.
- Zaldia oso garrantzitsua → Ez ziren oso handiak (los caballos no eran tan grandes como hoy en día) → Además, en aquellos tiempos, los zaldunas y las personas eran más bajitas que hoy en día → A los caballos les costaba mucho ir rápido → Zaldiak oso gazteak dira eta goiz hiltzen dira (gerrak, gaixotasunak...)

ELIZA

- Gaur egun, eliza eta estatuaren arteko bereizketa dago, baina batzuetan ez. Erdi Aroan, beti batera.
- Gaur ez bezala, Erdi Aroko irizpide okorra → **Gizartearen eta elizaren arteko nahasketa**
 - Elizaren ikuspuntutik, bi kategoria → **Kleroa** eta **laikoak**.
 - **Elizgizonen** esku-hartzen dute gizarte jarduera guztietan.
 - **Laikoek** esku hartzen dute egun elizari soilik dagozkion kontuetan → Elizgizonen antolamenduan, elizako kargu eta barneko administrazioan.
 - Eliza mistoak → Goi mailako nobleak eta prelatuak
 - Eliteen artean, egoera horretatik sortutako elkarlana eta tentsioak.

ELIZAREN GARRANTZI SOZIALA

- Elizaren **jaurgoak** dituztelako
- Errenta unibertzala → **Hamarrena / Diezmo**
- Antolaketarako sare hierarkikoa → **Parrokia** → Tokiko gizartea antolatzeko esparrua; hamarrena jasotzeko eremua.
- Gizartearen **irudia** definitzen du → **Hiru ordenak** (*Laboratores, oratores, bellatores*), elkarri egiten dizkiote zerbitzuak gizartea mantentzeko.
- Denboraren **neurketa** → Santuen festek eta ziklo liturgiokoak urtearen erritmoa markatzen zuten (lo de San Martin (se hace la matanza) y demás fiestas)
- Kultura idatziaren **monopolioa** → la erabatekoa XIII. mendera arte; orduetik aurrera sekularizazio prozesua hasiko zen.
 - Gizartea kontrolatzeko ere erabiltzen da.

EMAKUMEEN IRUDIA ETA ELIZA

- Liburu eta testu teorikoetan emakumea gizonaren menpekoa dela adierazi (Agusti deuna eta Tomas deuna) → Arima mugatuago bat.
- Jatorria Eskritura santuetan → Dualtasuna, bi emakumeetan pertsonifikatuak → Maria (bertuteak, kastitatea, sentirkotasuna) eta Eva (ahulezia, arinkeria, koketeria, duintasun eza)
- Emakumea salbaziorako oztopo gisa aurkezten da, gizona limurtzeko, tentatzeko eta engainatzeko objektu gisa → Askotan, deabruari lotutako elementu gisa aurkezten da → Emakumea = Deabrua
 - Emakumeak izan ziren paradisia suntsitu zutenak.
- Emakumeen janzkerak eta sexualitatea kontrolatzeko ahaleginak.

ELIZAREN ERAKUNDEEN GARAPENA ETA LOROALDIA (XI-XIII. MENDEETAN)

- Burutza → Aitasantutzaren **antolaketa**ren **hobetzea** → Erregeen kuria eta gortea imitaturik: kardinalen batzordea, Egoitza Santuko zerbitzuen espezializazioa (kantzelaritza, altxorra).
- Elizaren **geografiaren jarraipen hobetua** → Probintziak, elizbarrutiak, artzapez barrutiak, parrokiak.
- **Apezpikuaren kontrol sarriagoa** eta zorrotzagoa (bisitak)
- **Aitasantutzaren kontrol sarriagoa**: → Ordezkeriak edo legatuak
- **Kontzilio orokorren bilkura** → Letraneko IV.a (1215)
- Aitasantutzaren nagusitasunerako asmoa → "**gregorianismoa**" deitua: Gregorio VII.a, Urbano II.a eta Inozentzio III, batik bat.

ELIZAREN GARRANTZIA POLITIKOA XI-XIII. MENDEAK

- Erregeen, printzeen eta enperadoreen botere politikoaren indartzea → Erritoak, teoria politikoa
- Basailutza - Harremanak.
- Aulki Santuaren lehentasuna: **erreforma gregoriarra**
 - Gregorio VII, Urbano II → Inozentzio III → Bonifazio VIII
 - *Dictatus Papae*:
 - Kleroaren autonomia botere laikoaren aurrean → Inbestiduren gerra: abadiak, gotzaingoak. Wormseko konkordatu (1125).
 - Aita Santuaren lehentasuna: Jainkoa besterik ez dago bere gainean.
 - Buruzagitasun moralaren eta politikoaren eskubidea → Erregeak eta enperadoreak, laikoak diren heinean, Aita Santuarekiko mendekotasuna
 - **Gatazkak**: Alemaniako enperadoreekin (XI-XIII)

Al final, cuando haces algo mal y acudes al apaiza para contarselo y que te perdone, según que cosa le cuentes, pues este se lo va a contar la jaun feudala

ELIZAREN ERAKUNDEEN GARAPENA ETA LORALDIA (XI-XIII. mendeetan)

Bigarren Monakotzaren berritzea:

- **Kluny** → 910ean sortua, XI-XII. mendeetan loraldia, sare hierarkikoa → Oso aberatsa
 - Monasterioak egin zituzten Europan zehar. Iraultza feudalaren ondoren kultura ondarea hain gertu dagoenez kopiatzen hasi ziren monakotzak. Hamarrekoaren burua da: lekurik aberatsena zen leku askotariko hamarrenak jasotzen baizuten
- **Zister** → XI.mendearen amaieratik sortua→ Bernardo Clairvaux-koa → Pobrezia
 - Hauek altxatu ziren klunyen aurka ikusi zutelako Klunyak aberastasuna bilatzen zutelako eta hauek pobrezia aldarrikatu nahi autohornikuntzaren bitartez.
- **Ordna militarrik:** Tenplarioak, ospitalarioak, teutonikoak..
 - Orden monastikoak dira baina, zaldunak dira: oratoreen eta beratoreen funtzioa betetzen zuten.
- Hasierako **anakoreten eta ermitaueen izpiritua** berreskuratzeko: (monjes q vivivan en el monte en las hermitas y asi)
 - **Camaldulako** monjeak → 1023, San Romualdo
 - **Kartusiarrak** → 1084, San Bruno
 - Otoitz egiten eramaten zuten egun osoan ez zeukaten inportantzia handia.
- **Eskeko ordenak:** Domingotarrak eta frantziskotarrak (fraideak) → Hiri munduko kondizioetara moldatuak (No le ha dado mucha importancia).

NOBIZIOAREN AURKEZPENA MONASTERIOAN

Nekazariak monasterioetan sartzeko dirua eman behar duzu. Halaber, beraien semea monasteriora bidali nahi badu, umea eman behar dio + dirua ere.

ERROMESALDIAK

- **Hilobiak:**
 - **Compostelako Donejakua:** Donejakuuereen hilbiaren “aurkikuntza” 800. urte inguruan→ monje asturiar batzuek sortutako kondaira, penintsulako Islamaren aurkako gerren testuinguruan→ **Donejakue** bidea XII.mendetik aurrera
 - **Erroma:** Pedro eta Pablo apostuluaren hilobiak → IX-XI. mendeen artean eta XIV. mendetik aurrera →
 - **Jerusalem:** Hilobi santua, Hiri santua→ XI.mendetik aurrera erromesaldi armatuak baita ere → **Gurutzadak**

- **Erlikiak** → Gurutze Santuaren ezpalak, Kristoren Odola, Jesukristoren koroaren arantzak... → Baita santuen erlikiak ere.
- Erromesek arima eta gorputzaren sendatzea bilatzen zuten → Garbiketa erritoak, gaixotasunak eta bejatuak garbitzeko.
- **Erromesaldiak** → Bat-bateko fenomenoak, batzuetan gidatuta zeudenak → Gazte askorentzat mundua ezagutzeko modua → Hazkunde demografikoarekin lotura → Ondorio ekonomikoak → Hirien sorrera eta garapena (Donejakue bidea).

ELIZA ETA ZALDUNERIA: ETXEKOTZE PROZESU BAT, ERDIZKA GARATUA

- **Elizaren egitasmo soziala** talde berri baten aurrean → Mugak, zerbitzuak, aliantzak, erakundeak, doktrina...
- **Mugak** → **Jaungoikoaren Bakea** → Hainbat pertsona, leku eta eraikin ukiezinak
- **Mugak** → **Jaungoikoaren Tregoa** edo gerraren etenaldia → Igandeetan eta beste jaiegunetan. Ez zutenez lortu (hicieron lo de abajo)
- **Zerbitzuak** → Elizak ere zaldunak **basailutzan** hartzen ditu bere zerbitzura. Baita **mertzenarioak** ere, beraien gerretara joateko. “Biolentzia bideratzen ikasi zuten, zaldunak elizaren beso armatua erabiliz”
- **Alaituak** → Elizak **printze babesleen sarea** antolatzen du (Aragoa, Sizilia, Besalú...) *fideles Sancti Petri* izenekoak, bere aliatuak izan daitezten
- **Erakundeak** → Ordena militarrek, Gurutzaden giroan
- **Doktrina** → Zaldunentzako **etikaren** definizio teorikoa

ZER DA GURUTZADA?

- Espedizio eta kanpaina “klasikoak” (1095-1291)
 - Aurrekariak → Iberiar Penintsulan (Barbastro, Tuter, Tarragona)
 - Europar **kolonialismoaren** aurrekaria.
 - **“Jihad”** islamikoaren aldaera kristaua?
 - Zuzenbide kanonikoaren ikuspuntutik, **erromesaldi armatuak** (*iter, peregrinatio-a*) → “Erromes” horiek arropetan gurutze bat marraztu, margotu edo josten zuten → Horrela jaio zen “gurutzatu” izena (*cruce signatus-a*) → Penitentzia egiteko era.
 - **Aitasantutzaren baliabidea** bere nagusitasuna ezartzeko → Elizaren kontrol ideologikoa (Gregorio VII.a, Urbano II.a)
 - Errege eta dubirano laikoen estrategia **zalduneria** eta noblezairen indarra kontrolatzeko
 - Mendebaldeko Europaren indar eta bizitasunaren adierazpena
 - Ordena feudalaren garapenaren ondorioa. Legimitizazioa
 - Hitzaren erabilera **beste kasu** batzuetan: Iberiar Penintsulako kanpainak (Zaragoza, Tuter, Navas de Tolosa), bizantziarrak, kataroak, eslaviarrak
 - Hitzaren erabilera propaganda egiteko, **Beha Erdi Arotik aurrera**: otomandarrak (Nikopolis 1397an, Lepanto, 1571) Aro Garaikidean: Espainiar Gerra Zibila
- Gurutzadak** → 8 gurutzada egon ziren, fechas en Internet, paletos, vagos, que no venis a clase → **Lehenengo gurutzada izan zen helburua lortu zuena**. Konstantinoplako erregea

Aita santuari laguntza eskatu zion. (Clermont kontzilioa)--> Aita Santua laguntza deia zabaltzen du kristau mundu osoari

Lehen gurutzadaren (1095-1099) ibilbidea oso luzea izan zen. Gehienak frantzesak ziren. Turkiatik joan ziren (Konstantinoplan geratuz). Fanatismo betetako armada zen. Jerusalemera ailegatu (1089)

LAU ESTATU BERRIEN SORRERA

- Jerusalemgo Erresuma
- Edesako Konderria
- Antiokiako Printzerria
- Tripoliko Konderria

ESTATU LATINDARREN EZAUGARRIAK

- **Ahulezia geografikoa** → Kostaldeko lur zerrenda
- *Heterogenotasun etnikoa* → **Komunitate bateratu eza**
 - Mendebaldeko **etorkinak (frankoak)** → Erromesak eta kolonoak (Frantzia, Ipar Italia, Iberiar Penintsula nabarmenki (gizarte talde guztietakoak.
 - **Aurreko komunitateak** → Grekoak siriarrak, musulmanak, juduak. Elkarbizitza eta integrazioa maila mugatua eta lekuz leku aldakorra.....
- **Estatu feudalak**, Mendebaldeko erakundeak imitatuz: **basailuen** sarea, feudoetan oinarriturik, errege **kuria** epaimahai gisa basailuen arteko auziak ebazteko, legezko kode berezia -Assises delakoa-.
- **Eliza katolikoaren** erakundeen sarea bi: patriarka hiri -Antiokia eta Jerusalem-. Siriarrrekiko gatazkak

ORDENA MILITARRAK: ETSAITASUN GIROAN BIZIRAUTEN TRESNA

- Bi kontzeptu sartzen dira horrelako erakundeen eraketan → **Zalduneria** laikoarena, alde batetik, eta bestalde, *milita Christi*-arena.
- Famatuenak Ekialde Hurbilean eta Europan
 - **Tenplarioak** → 1118 (bide babesleak, borodatez proposatuak)
 - **Ospitalarioak** / Jerusalemeko San Joan (c. 1104)
 - **Zaldun** teutondarrak (c. 1190) → *Drang nach Osten*.

ORDENA MILITARRAK: TENPLARIOAK

- Jerusalemera joaten ziren erromesak babesteko sortutako zaldun laikoen **kofradia** erlijiosoa, 1120 urtean.
- Denboaran zehar, **monakotza ordena** bihurtuko ziren (1129an, Troyes-eko kontzilioan) → Berezitasun batekin: ordenako monjeetako askok, zaldun zaldun laikoek bezala, armak erabili ahal zituztela (gerlariak eta monjeak aldi berean) → Zirkunstantzia horrek **eztabaida** sortuko zuen.

- **Propagandista** nagusia → **Bernardo Clairvauxkoa**, 1130 ean inguru, ordena berriaren fundazioa justifiatu zuena *Milizia berriaren Laudorioa* tratatua → tenplarioak **fedegabeko gaiztoen etsaiak** dira; **bertutea** praktikatzen dute; gerran bizia galduz gero, martirioa lortzen dute; fedegabeak hilez, gaiztoen suntsizailleak dira.
- **Antolamendu instituzionala eta ekonomikoa** → Probintziak, enkomienda sarea → Finantza teknikak aurreratuak (maileguak, ordainketa aginduak...).
- 1307-1314 urteetan **ordenaren amaiera** izan zen → Frantziako Felipe IV.aren ekimenez → **Arrazoiak**: ekonomikoak, nagusitasun politikoa.

Resumen: cogieron mucho poder y tenían mogollón de jaurgos el rey de Francia de la época quitó el buruzagi de los templarios (pq estaba endeudado con ellos y necesitaba más pasta) y todos los demás reyes empezaron a hacer lo mismo por lo tanto se disolvió la orden

ORDENA MILITARRAK: OSPITALARIOAK

- Hasieran, karitate eta medikuntza lana egiten zuen monakotza erakundea → 1050-1070 urteetan inguru Jerusalemen sortutakoa → Hilobi Santuaren aldamenean.
- Tenplarioen ereduari jarraiki eta haiekiko lehian → XII. mendearen erdialdean Ospitaleko monjeak militarizatu ziren, aurreko jarduerak abandonatu gabe → Sare ekonomikoa garatu zuten Europan (tenplarioekin batera)
- Tenplarioak baino iraupen luzeagoa izango zuten Estatu latindarrak desagertutakoan, Rodas uhartera igaro ziren → XVI. mendean Maltan finkatuko zen ordenaren egoitza → Egun existitzen da.

HIRIAREN BERRESKURAPENA ETA BIGARREN LORALDIA

GOI ERDI AROKO ABIAPUNTUA

- Hiri biztanleriaren eta hiri ekonomiaren atzerakada eman zen.
- Biziraun zuten hiriak ez zeuden hain populatuak. Beren zabalera ere murriztu egin zen.
- Biziraun zuten hirien **funtzioak**:
 - **Politikoak** (neurri batean) → Erregearen egoitzak
 - **Militarrak** → Lurraldearen defentsan funtsezko papera.
 - **Erljiosoak** → “*Civitates*” → Apezpikuen egoitzak
- XI. eta XIII. mende bitartean biztanleriaren hazkunde orokorra.
 - Hiri biztanleriaren hazkundera.
 - 1000-1300 → Hirukoiztu edo lauukoiztu zen.
- Hazkunderaren **arrazoiak**:
 - Merkataritzaren garapena
 - Nekazaritzaren hazkundera
 - Eskualdeko azoken sorrera
- Horregatik jendea landa eremutik hirietara joan zen bizitzera berriz ere. Europan zeuden bost metropolietatik lau Italian (Milan, Florentzia, Venezia eta Genova); bestea Parisen. Beste foku bat, Alemanian eta eremu Flandiarran.

HIRI MOTAK (Europako testuinguruan)

1. Hiri eslaviarrak: *gorods-ak*

- ***Gorods-ak*** Alemaniako ekialdean eta eslaviar herrietan (Eskandinavian, Polonian, Lituanian eta Livonian) ziren nagusi.
- Herriak babesteko eta kontrolatzeko egiten zituzten.
- Elizen inguruan eraikitzen zituzten elementu defentsibo bezala
- Denborarekin merkataritza zentroak bilakatu. Ikuspegi honetatik estrategikoki kokatuak:
 - Lubeck → Alemaniako iparraldean (XIII. mendean sortuan)
 - Visby → Gotland irlaren erdian.
 - Opole → Polonia hegoaldean dagoena → Gaztelu bat, harresia borobila eta bakarrik hiritarrak bizi dira, ez dago dorrerik ez ezer.

2. Europa iparraldeko hiriak: *castrum* eta *burgus*

- Europa iparraldean (Alemania, Flandria, ipar-ekialdeko, Frantzia eta Ingalaterrako hego-ekialdean) ***wik*** eta ***portus-ak*** ziren nagusiak Goi Erdi Aroan
- Merkataritza-guneak (kostaldeko biltegi edo kaiak), merkataritza ibiltariak erakartzen zituztenak.

- X. eta XI. mendeen zehar hedatu. Lehenengo gaztelua, ondoren, artisau eta merkataria auzoak.
- Hiri hauetako planoan desberdintasun historikoak
 - *Castrum* → Gaztelua
 - *Burgus* → Auzoa

3. Mediterraneoko hiriak → Eredu aniztasuna

- Europa mendebaldeko lurralderik hiritartuena
- Salbuespen batzuk kenduta (Venezia, adibidez), Italiako hiri-sarea Erromatar Inperioko hirien inguruan sortu zen. Haien hondakinetatik abiatu eta auzo berriak, eskulangile guneak eta harresi berriak eraiki zituzten, batez ere, XI, XII eta XIII. mendeetan zehar.
- Plano kontzentrikoa.

Florentziako Planoa

- Fundazio → K.a 59. urtean
- 1. harresia → 1. mendean
- **Beherakada** → VI. mendean
- 2. harresia → XII. mendearen amaieran
- Loraldia → XIII. mendean

FRANTZIAN

Influentzia desberdineko hiriak:

- Antzinateko erromatar iraganeko hiriak (Paris eta Toulouse)
- Wik eta portus-en inguruan sortutako hiriak. Lehenengo gaztelua eta ondoren biztanleri nukleoak: Frantziako iparraldean (Rouen)
- Bastidak → XIII. mendean Frantziako hego-mendebaldean sortutako hiri mota berria.
 - Borondatezko hiritartze mota → Erregeek zuzenean gidatutako fundazioak
 - Plano geometrikoa jarraitu → Hiri planifikatuak (Bastidak)
 - Mugak babesteko eraiki.

IBERIAR PENINTSULAN

- Al-Andalusen, musulmanek hiriak Erromatar Inperioko hirien inguruan altxatzen zituzten. Erromatar jatorrizko gune hauetatik kanpo normalean musulmanek kale estuak eta irregularragoak eraikitzen zituzten
- Kristauek kontrolatutako lurraldeetan.
 - Erromatar jatorrizko hiriak → Leon
 - Gazteluen inguruan sortutako hiriak → Gasteiz
 - Konkistatutako lurraldeetako hiriak → Biztanleria hiri handietan kontzentratu (espazio honetan herrixka gutxiago iparraldearen konparatuz). Batzuk plano erregularra, Frantziako bastidak bezala (Avila).

HIRI MORFOLOGIA

Hauek ziren Erdi Aroko hiri baten osagarri morfologikoak

Harresia eta ateak

- Harresia hiria inguratzen zuen. Hiriko elementu defentsiboa zen gotorlekuarekin batera.
- Harresiko ateak handiak (egurrezkoak eta burdianzkoak)
- Ateak giltzez itxita egoten ziren. Zaindariak sartzen eta ateratzen zen jendea kontrolatzeko edo zergak kobratzeko (elementu ekonomikoak ere).
 - Batzuetan, dirua ez zegoenean, soldaduak edo hiritarrak jartzen zituzten zaintzen.

Gotorlekua

- Hiriko eraikin garrantzitsuenetarikoa
- Funtsezko elementu defentsiboa.
- Hiria kontrolatzeko eta menperatzeko ezinbestekoa.
- Normalean ate bat edo bi zituen.

Eliza

- Hiri batek zituen eliza kantitatea, hiriaren tamainaren arabera da.
- Debozio puntua
- Elizaren eraikuntzaren gremio eta kultura ugari parte hartu.

Etxebizitzak eta kaleak

- Etxebizitzak bata bestearen alboan eraikitzen zituzten.
- Gero eta kale garrantzitsuagoa, gero eta kale handiagoa, luzeagoa, zabalagoa...
- Etxebizitzen artean, baratzak jartzen zituzten → Erdi Aroko ezaugarri iraunkor bat, non laborantzako lanak hirian sartzen zituzten.

ORUBE MOTAK

Denborarekin eta diruaren arabera, orubeen zabalera ere modifikatuko da. Horregatik, batzuetan orube bikoitzak, orube erdiak... agertuko dira.

Hauen bilakaera nahiz eta handiagoak izan batzuetan, semeen artean banatzerakoan, zati txikiak geratzen ziren eta ezin zuten etxeak handitu.

MERKATARITZA

- Artisautza eta merkataritza hiriko jarduera tipikoak ziren.
- XI. mendetik aurrera hiri merkataritza izugarritzko gorakada izan zuen. Zergatik?
 - XI. mendetik aurrera hazkunde demografikoak → **Eskariaren handitzea**
 - Nekazaritzaren errendimentuak handitu lur gehiago esplotatzen hasi zirelako → merkataritzan eragina → merkaturan saltzeko eszedentea
 - Europako hainbat lekuetan nekazaritzaren espezializazioa eman, hau da, merkataritzari begira produzitzen hasi ziren.
 - Eskariaren dibertsifikazioa. Eskaria gero eta handiagoa.

DENDA

- Dendaren berezitasuna egunerokotasuna eta iraunkortasuna → Egunero zabaltzen zituzten.
- Espezializatuak → Materialak, edo herrmamintak...
- Merkataritza pelegrinazio esparruetan eta hiri garrantzitsuetan jarriko dituzten hasieran
- Artisauek denda eta tailerra espazio berean
- Denda hauek blokeen beheko soilairuan jartzen zituzten.

MERKATUA

- Zabaleraz edo esparru geografikoa eskualdekoa zen
- Merkatuetara joaten zen jendea hirikoa eta inguruko zonaldekoa
- Erosketak eta salmentak xeheka egin → Al por menor
- Astean behin edo hilero egiten zituzten.

FERIAK

- Feria edo azokaren esparrua erresumako edo nazioartekoa
- Salmentak eta erosketak handizka → Al por mayor.
- Eskala handiko kontratazioak eta eragiketa finantzarioak egiten zituzten ere bai
- Normalean kanpoko merkatariek etortzen ziren.
- Askotan honako azoketan erosten zena gero eskualdeko merkatuetan saltzen zen.
- Hilabete edo hilabete eta erdiko iraupena.
- Famatuena Xanpaiako feriak

ARTISAUTZA

- XI. eta XIII. mende bitartean ekonomiaren hazkunde orokorra → Artisautzaren garapena
- Hiriko artisautzaren berezitasuna → Hirian distantzia luzeko edo nazioarteko merkataritzarako produktuen ekoizpena kontzentratzen da. Nazioarteko merkatura esportatzen ziren produktuak ekoiztu → Jardueraren espezializazio eta antolaketa maila altuagoa.
- Artisautzaren garapenak bi ondorio nagusi → Eskariaren handiagotzea eta aurrerapen teknologikoen beharra (goldea, haize errota...)
- Hainbeste eskarirekin artisauak hirietara joateko beharra. Ogibide berdina zutenak kale edo auzo berdinean kokatu.
- Lanbide berdinak dutenek auzo eta kale berdinetan hasiko dira kolokatzen (gremioen asuntza) → Artisautza ibaiaren alboan, artilea garbitzeko...

Hiriko lan kondizioe dagokionez, bi mota:

- Langile **autonoma**: produkzioaren prozesu osoa edo ia osoa kontrolatzen. Ekoiztutako merkatuan saltzen, Etxeko lantegian egina
- Menpeko langilea → Prozesu konplexu baten elementua zena. Normalean beste pertsona baten kontrolpean lan egin.

GREMIOAK

- Gremioak / kofradiak / anaidiak: langileen arteko elkarteak, langileen interes komunak babestu
- Gremioetako partaideak. 3 maila:
 - Ikasleak → 8/10 urterekin hasi eta 20 urte izan arte egon. Ogibidea ikasten. askotan kobratu gabe.
 - Ofiziala → Langilea → Ikasleen laguntza zuten.
 - Maisua → Nagusia → Langileei ordaindu, lana antolatu eta gremiaren beste partaideekin tratatuak egin.
- XIII. mendetik aurrera → Jardueraren antolamendua:
 - Ordutegia ezarri
 - Jaiak aukeratu
 - Lan teknikak adostu
 - Produktuen kalitate minimoa adostu
 - Salgaien prezioa adostu
- Gremioen xedeak:
 - Kideen eskubideak babestu
 - Lehiaren aurkako borroka
 - Monopolioaren aurkako borroka
 - Kontsumitzaileak babestu → Ekoiztutako produktuen kalitatea bermatuz eta salgaien prezioa adostuz.
 - Elkarren arteko laguntza eta anaitasuna sustatu.

UNIBERTSITATEA

- XIII. mendera arte monasterioko eta katedraletako eskolak eta eskola pribatuak ziren nagusi
 - Irakurtzen, idazten eta latina pixka bat
- XIII. mendetik aurrera hirietan kokatuta zueden katedraletako eskola batzuk unibertsitate bihurtu ziren.
 - Goi mailako hezkuntzarako zentroak
 - Aita Santuek, erregeek edota enperadoreek pribilegiozko titulua eman → Honekin bilakatu ziren unibertsitateak.
 - Pribilegio horrek apezpikutzatik at ikasketa planak automatikoki antolatzeke eta administratzeko ahalmena suposatu → **Instituzio autonomoa**

Ezaugarriak:

- Ikasleak 14 urterekin hasi
- Lehenego 6 urteetan Arteak ikasi
- 7 arte mota:
 - *Trivium*: gramatika latindarra + erretorika + dialektika
 - *Quadrivium*: aritmetika + geometria + astronomia + musika
- Aurreko ikasketak bukatzerakoan, azterketa egin behar batxiler titulua jasotzeko
- Karrera espezializatuak → Medikuntza, Zuzenbidea eta Teologia
- Karrera bukatuta, beste azterketa bat egiteko aukera *magister* edo irakasle titulua lortzeko.
 - Europako edozein unibertsitatean irakasle izateko.
- Medikuntzan, Zuzenbidean edota Teologian doktore titulua izateko ikasketa gehigarriak → 4 eta 15 urte bitartekoak, espezialitatearen arabera
 - Doktorez osatutako tribunal baten aurrean tesia tesia defendatu behar (gaur egunean bezala)
- Unibertsitatean ikastea garestia
 - Familia aberatsetak ikasleak.
 - Ikasle bekadunak.
 - Gehienetan instituzio erlijioso batek bere mantenua eta ikasketak ordaindu.
 - Ikastetxe nagusietan bizi ("Colegio Mayor") → Erresidentziak

Foruak eta ordenantzak

Forua → Agintari jurisdikzional batek erregeek, Elizako prelatuek edo jaun laikoek-emandako **pribilegioak**, komunitate baten nortasun juridikoa definitzen zutenak, biztanleri berria erakartzeko edo aurretik finkatuta erroitzeko asmoz (lana arintzeko asmoz)

- Tokiko biztanleriaren egoera juridikoa hobetu.
- Askotan beste lekuetako foruetan oinarritzen ziren, foruen "familiak" osatuz.

Ordenantzak → Udal agintari eta erakundeek emandako arau bildumak, zehatzak eta luzeak, tokiko eta eguneroko bizikidetzak bideratzeko.

- Berandutarrak XIV. mendean agertu

HIRIETAKO FORU PRIBILEGIOEN EZAUGARRIAK

- Foru pribilegioen ezaugarri orokorrak:
 - Udalerriaren definizioak → Hiriarekiko mendekotasuna adieraziz
 - Basoaren ustiapena → Hiri definitzerakoan inguruneko basoak hiri komunitatearen menpe geratuko dira, biztanleen arteko liskarrak ekiditzeko
 - Orubeen banaketa → Ekitatiboki zatitzen zituzten horregatik, eraikin oso txikia eta finak geratu
 - Jaurgo zamen askapena → Errenta bat ordaintzea, mugitzeko mugak zeukaten baina foruekin arintzen da
 - Jabegoaren berma →
 - Etxearen bortxaezintasuna → Debekatzen da jabe baimenik gabe indarrez sartzea ilegala zen (rollo okupa)
 - Bake eta segurtasun publikoa → Garaian oso komunak ziren biztanleen arteko liskarrak egotea, horregatik, babesa jarri zen. Neurri edo norma batzuk jarri zuten.
 - Tokiko merkatua arautzea → Noiz, non eta zenbatero egiten zen merkatua arautzen zute.
 - Hiriaren ordezkari arautzea →
 - Hiriaren ordezkari politikoa → Foruekin hirietako kontseiluak sortu ziren. Hiritar asanbladak ziren, hiritar guztien arazoak konpontzeko. Biztanleri zaharrenak parte hartzen zuten.
 - Biztanleriaren kontrola → Hirira etorkinak kontrolatzea, ez denak etorri. Tokiko biztanleek aukeratzen zuten nortzuk sartzen ziren eta nortzuk kanpoan.
 - Justiziaren antolamendua → Legea bete beharrean zeuden.

GRACIAS POR VUESTRO APOYO DURANTE EL CURSO, HE TRABAJADO MUY BIEN MEDIO ACOMPAÑADO XD XD XD XD